

G.G. van Leeuwen

No. 2.154

J. de Rijk

DE LAND- EN TUINBOUW IN GROENRAVEN

Een gebied aan de zuidelijke rand van de stad Utrecht

Januari 1982

SIGN: L26-2.154
EX. NO: c
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek

157214

REFERAAT

De land- en tuinbouw in Groenraven
G.v. Leeuwen en J. de Rijk
Landbouw-Economisch Instituut, 1982
75 pag., tab., krt.

De landbouw in de stedelijke randzones wordt beïnvloed door de nabijheid van de stad. In deze studie is de ontwikkeling van de landbouw aan de Zuidelijke rand van de stad Utrecht beschreven. Hoofdkenmerken van de ontwikkelingen in dit gebied zijn: een snelle vermindering van cultuurgrond en bedrijven, achterblijven van de bedrijfsomvang en weinig modernisering van de bedrijven in de gebieden die het dichtst bij de stad liggen.

Stadrandzone, Utrecht, Structuur van de landbouw.

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
2. GEBIEDSBESCHRIJVING	9
2.1 Ligging	9
2.2 Bevolking	9
2.3 Ruimtelijke ordening	10
2.4 Bodem	11
3. BEDRIJVEN EN ARBEIDSKRACHTEN	13
3.1 Hoofdberoeps- en nevenbedrijven en de ontwik- keling van het aantal	13
3.2 Het type van de bedrijven	15
3.3 Arbeidskrachten, leeftijd van de bedrijfs- hoofden en bedrijfsopvolging	17
4. DE CULTUURGROND	20
4.1 De oppervlakte op hoofdberoeps- en nevenbe- drijven	20
4.2 Het grondverkeer	22
4.3 Rechtsvorm van het grondgebruik	24
5. PRODUKTIEPATROON EN PRODUKTIETAKKEN	25
5.1 Het grondgebruik en de produktiesamenstelling	25
5.2 De omvang van de bedrijven	26
5.3 De produktieomvang per arbeidskracht	28
5.4 De rundveehouderij	30
5.5 De tuinbouw	34
5.6 De intensieve veehouderij	35
6. BEDRIJFSECONOMISCHE BESCHOUWING	38
6.1 De rundveehouderij	38
6.2 De fruitteelt	40
6.3 De glasgroenteteelt	42
6.4 De intensieve veehouderij	42
6.5 De economische betekenis van de landbouw in het gebied	43
7. DE TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING VAN DE LANDBOUW IN GROENRAVEN	45
7.1 Inleiding	45
7.2 De vermindering van de oppervlakte cultuurgrond op basis van bestaande beleidsvoornemens	45

INHOUD (vervolg)

	Blz.
7.3 De vermindering van het aantal bedrijven	47
7.4 Verwachte ontwikkelingen in het grondgebruik	48
7.5 De ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de veestapel	50
7.6 De ontwikkeling van de bedrijfsomvang en van de bedrijfsstructuur	52
7.7 De ontwikkeling van de oppervlakte, omvang en arbeidsbezetting per bedrijf	54
7.8 De gevolgen van het recreatiebasisplan voor de structuur van de landbouw	55
SAMENVATTING	59
CONCLUSIES	63
BIJLAGEN	65
LITERATUUR	73

Woord vooraf

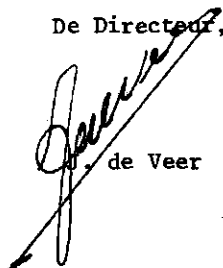
Om een visie te ontwikkelen op de toekomstige ontwikkeling in Groenraven hebben het Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht en de Landinrichtingsdienst aan het Landbouw-Economisch Instituut verzocht een onderzoek in te stellen naar de wijze waarop de landbouw in deze regio functioneert. Het onderzoek is begeleid door de Werkgroep Agrarische Problematiek Groenraven.

Het rapport beoogt een bijdrage te leveren aan de gedachtenvorming over Groenraven. Het kan tevens gezien worden als een case-study naar het functioneren van de landbouw in een stedelijke randzone.

De studie werd verricht op de afdeling Struktuuronderzoek van het Instituut. De rapportering geschiedde door J. de Rijk en G. van Leeuwen.

Den Haag, januari 1982

De Directeur,

de Veer

1. Doel en opzet van het onderzoek

Het onderzoekgebied Groenraven ligt aan de zuidelijke rand van de stad Utrecht. Door het Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht (SAU) wordt op korte termijn voor het grootste gedeelte van dit gebied een recreatiebasisplan voorbereid. Dit recreatiebasisplan kan worden gezien als een nadere uitwerking en concretisering van de recreatieve functies die aan het gebied zijn toegekend in het streekplan Midden- en Zuidoost-Utrecht van 1974. De realisering van de recreatieve plannen die in het recreatiebasisplan worden voorgesteld zal pas kunnen plaatsvinden na aanpassing van de bestemmingsplannen buitengebied van de hier liggende gemeenten. Alhoewel bij het opstellen van het recreatiebasisplan tot op zekere hoogte rekening wordt gehouden met de agrarische functies die het gebied vervult, is dit plan in de eerste plaats een sectorale visie. Dit betekent dat aanpassing van bestemmingsplannen voorafgegaan zal worden door een afweging van recreatieve belangen tegen onder andere agrarische belangen in het gebied.

Om te zijner tijd een gelijkwaardige afweging mogelijk te maken werd het door het SAU en vertegenwoordigers van Rijk en Provincie noodzakelijk geacht te beschikken over een visie op de gewenste landbouwkundige ontwikkelingen in het gebied, welke is gebaseerd op een onderzoek naar de agrarische structuur en de agrarische inrichting van het gebied. Het doel van deze bijdrage kan dan ook als volgt worden geformuleerd: het verschaffen van inzicht in de sociaal-economische positie van de plaatselijke landbouw, met speciale aandacht voor het functioneren onder invloed van stedelijke ontwikkelingen. Overleg tussen de Landinrichtingsdienst en het Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht heeft tot gevolg gehad dat het Landbouw-Economisch Instituut is verzocht een bijdrage te leveren aan het onderzoek naar de landbouw. Hiervoor is een iets groter gebied gekozen dan waarvoor een recreatiebasisplan wordt voorbereid. 1) Dit om een betere afronding van de grenzen te verkrijgen.

Om een duidelijk beeld te krijgen, worden op een aantal plaatsen vergelijkingen gemaakt, voornamelijk met de regio (de landbouwgebieden de Kromme Rijnstreek en het gebied van IJssel en Oude Rijn), met de provincie Utrecht en met geheel Nederland. Inzicht in de sociaal-economische ontwikkeling wordt verkregen door de veranderingen in de afgelopen jaren te analyseren. Er is gekozen voor een vijfjarige periode, omdat verder in het verleden liggende ontwikkelingen nauwelijks als basis kunnen dienen voor een prognose en omdat bij een kortere periode toevalligheden een te grote rol kunnen spelen.

1) Aan het slot van 2.3 wordt dit verschil met het plangebied van het SAU aangegeven.

2. Gebiedsbeschrijving

2.1 Ligging

Het onderzoekgebied Groenraven ligt aan de zuidelijke rand van de stad Utrecht 1). Het beslaat gronden behorende tot de gemeenten Vleuten-De Meern, Nieuwegein, IJsselstein, Utrecht, Houten en Bunnik. Van de oppervlakte van elk van deze gemeenten ligt minder dan de helft in het gebied. De enige woonkern van betekenis die er in ligt, is Houten.

Het gebied is ca. 3800 ha groot, waarvan bij benadering 80% in gebruik is als cultuurgrond. De resterende oppervlakte wordt ingenomen door wegen, water, woningbouw, industrie, e.d.

Het gebied wordt doorsneden door tal van belangrijke verkeersverbindingen. In het midden liggen het Amsterdam-Rijnkanaal, het Lekkanaal en het Merwedekanaal. Door het westen loopt de rijksweg A2, door het noorden de rijksweg A12 en door het oosten de A27 en spoorweg Utrecht-Den Bosch. Deze doorsnijdingen hebben uiteraard een ongunstige invloed op de landbouwkundige toestand.

2.2 Bevolking

De bevolkingstoename in de in het voorgaande genoemde gemeenten loopt sterk uiteen. De stad Utrecht is uiteraard verreweg de grootste bevolkings- (en werkgelegenheids) kern in deze omgeving.

Tabel 2.1 Inwonertal en bevolkingstoename in de Groenraven-gemeenten

	Gemiddelde bevolkingstoename per 1000 inwoners		Bevolking per
	1970 - 1975	1975 - 1980	1-1-1980
Gem. Vleuten-De Meern	20,2	- 2,2	16.213
Gem. Nieuwegein	103,9	128,7	37.134
Gem. IJsselstein	81,9	29,5	16.518
Gem. Utrecht	-17,0	-15,3	237.037
Gem. Houten	10,2	26,3	8.668
Gem. Bunnik	42,2	9,0	13.685
Prov. Utrecht	12,7	8,7	895.464
Nederland	8,7	7,1	.

1) Voor de exacte begrenzing van het onderzoekgebied wordt verwezen naar kaart 1.

Het inwonertal van Utrecht is evenwel in de laatste tien jaren sterk verminderd, tegen een sterke toeneming van het aantal in Nieuwegein wonenden. Hoewel minder, is ook het inwonertal van IJsselstein in deze periode relatief sterk toegenomen, terwijl dit over de laatste vijf jaren ook in de gemeente Houten het geval is geweest.

2.3 Ruimtelijke ordening

Ten aanzien van het ruimtelijk beleid hebben de drie bestuursniveaus in ons land elk een eigen verantwoordelijkheid. Op rijksniveau werden de ideeën over de gewenst geachte ontwikkeling reeds vastgelegd in nota's, zoals de "Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening" (waar de Verstedelijkingsnota en de Nota Landelijke Gebieden deel van uitmaken) en de Relatienota, die de relatie tussen landbouw en natuur- en landschapsbouw behandelt.

Over de Verstedelijkingsnota uit 1978 zijn planologische kernbeslissingen genomen. Wat de Utrechtse agglomeratie betreft, is daarbij Nieuwegein als groeikern met een in de loop van de jaren tachtig aflopende taakstelling aangewezen en Houten als groeikern met een nieuwe, voortgezette of verhoogde taakstelling.

In de Nota Landelijke Gebieden wordt het gebied aangemerkt als "liggend binnen de stedelijke invloedssfeer". Hier is het beleid gericht op:

- het ontwikkelen van een veelzijdige structuur;
- het vrijwaren van de uit oogpunt van natuur en landschap waardevolle gebieden en de agrarische produktiegebieden van stedelijke druk;
- het vergroten van de mogelijkheden voor de openluchtrecreatie;
- begrenzing van deze gebieden;
- het tot stand brengen van een randstedelijke groenstructuur;
- het beperken van de groei van de mobiliteit.

Einde 1980 werd het beleidsvoornemen in het kader van het "Structuurschema voor de Landinrichting" - althans in concept - uitgebracht ¹⁾. Hierin wordt het onderzoekgebied aangewezen als één van de gebieden binnen de stedelijke invloedssfeer die voor inrichting in aanmerking komen. Provinciale voorstellen tot opnemning van deze gebieden op het voorbereidingsschema voor landinrichting zullen in behandeling worden genomen. De regering verwacht dat de provinciale besturen bij hun voorstellen in overweging nemen of de verbetering van de inrichting met herinrichting of ruilverkaveling, met een ander instrument zoals de planningsprocedure openluchtrecreatie, dan wel met een combinatie van landinrichting met andere instrumenten moet worden verwezenlijkt. Van de provincie wordt eveneens verwacht dat zij nader zullen detaille-

1) Uitgave van de Ministeries van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

ren welke ter plaatse de gevolgen zijn van de stedelijke invloedsfeer en in welke mate het ruimtelijk beleid voor de lange termijn zover is uitgekristalliseerd dat maatregelen in de sfeer van de inrichting nodig zijn.

Het provinciaal beleid is vastgelegd in het streekplan Midden- en Zuidoost-Utrecht. Dit streekplan stamt van 1974 en geldt voor een periode van 10 jaar. In de loop van 1981 maakten Gedeputeerde Staten van deze provincie een voorlopig standpunt inzake nieuwe locaties voor woningbouw bekend. Voor het gebied "Groenraven" is daarbij van belang dat Gedeputeerde Staten voorstellen om de polder Galecop geheel te bebouwen. Voorts wordt in opdracht van het Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht een recreatiebasisplan gemaakt. Het beoogt een zo goed mogelijk aanbod van recreatieve voorzieningen voor de bewoners van de agglomeratie. In het ontwerp is de recreatie gesitueerd in het zuidelijk deel van Galecop, rond de Put van Weber (in Rijnenburg) en in het noordelijk deel van Laagraven. In de rest van het gebied zal de landbouw de hoofdfunctie behouden en kan recreatief medegebruik een plaats krijgen.

De gemeenten zijn, met het streekplan als belangrijk uitgangspunt, verplicht voor de buiten de bebouwde kom gelegen gronden bestemmingsplannen te maken (de zogenaamde bestemmingsplannen buitengebied). Er zijn in Groenraven 11 bestemmingsplannen van toepassing.

In overleg met de opdrachtgevers tot dit onderzoek zijn voor de analyse en de rapportering negen deelgebieden onderscheiden, namelijk De Meern, Rijnenburg, Galecop c.a., Laagraven, Oudwulverbroek-West, Oudwulverbroek-Oost, Vuylcop, Houten en een restgebied (de laatste twee zijn vaak gecombineerd). Deze indeling is ook op kaart 1 ingerekend. De deelgebieden De Meern, Houten, dit restgebied en een gedeelte van deelgebied Galecop nl. Papendorp vallen buiten het eigenlijke recreatieplangebied.

2.4 Bodem

Naar verschillen in bodemvorming wordt in Groenraven onderscheid gemaakt in drechtvaaggronden en poldervaaggronden. De drechtvaaggronden zijn kleigronden met een zwak ontwikkelde (vage) humushoudende bovengrond en met veen beginnend tussen 40 en 80 cm. Deze gronden liggen alleen in het westen (in de deelgebieden De Meern en Rijnenburg). De rest van de bodem van Groenraven bestaat praktisch geheel uit poldervaaggronden. Dit zijn gerijpte (rivier) kleigronden met eveneens een zwak ontwikkelde humushoudende bovengrond. Beide grondsoorten hebben volgens de globale geschiktheidsbeoordeling door de Stiboka voor weidebouw geen of geringe beperkingen i.v.m. verdroging, maar sterke beperkingen i.v.m. de draag-

kracht en de voorjaarsontwikkeling. 1) De draagkracht is van grote betekenis voor het rendement van het grasland. Naarmate de draagkracht geringer is neemt het gevaar voor vertrappen toe en de bereikbaarheid van de grond af. De gevolgen zijn beweidingsverliezen, beschadiging van de graszode en achteruitgang van het graslandbestand. De voorjaarsontwikkeling is van groot belang voor de bedrijfsvoering en veevoederpositie. De gesignaleerde vrij sterke beperkingen hebben dan ook een grote nadelige invloed op de grasgroei en/of op het rendement van de produktie en/of op de cultuurmaatregelen. Zeer hoge veedichtheden moet men hier dan ook niet verwachten.

Het gebied valt onder de waterschappen Leidsche Rijn en Kromme Rijn. Het grondwaterpeil wordt grotendeels zowel 's zomers als 's winters kunstmatig beheerst.

De huidige ontsluiting en verkaveling zijn nog grotendeels terug te voeren op de in de 12e en 13e eeuw uitgevoerde ontginningen. Naar kavelvorm ingedeeld, heeft het westen van Groenraven een slagenverkaveling, het midden een oude strokenverkaveling en het oosten een blokverkaveling. 2)

1) Bronnen: Blad 31 Oost van de "Bodemkaart van Nederland" en "De bodemkaart van Utrecht" uit respectievelijk 1970 en 1966 van de Stichting voor bodemkartering te Wageningen.

2) Bron: Streekplan Midden- en Zuidoost-Utrecht, vastgesteld in 1974.

3. Bedrijven en arbeidskrachten

3.1 Hoofdberoeps- en nevenbedrijven en de ontwikkeling van het aantal

In 1980 waren er in het onderzoekgebied Groenraven 115 hoofdberoepsbedrijven en 102 nevenbedrijven. De hoofdberoepsbedrijven vormen de belangrijkste groep: op deze bedrijven hangt het inkomen hoofdzakelijk (vaak uitsluitend) van het eigen agrarische bedrijf af. Deze groep is hier relatief klein 1) en omvat 53% van de bedrijven. Het relatief grote aantal nevenbedrijven is waarschijnlijk aan de ligging nabij de stedelijke bebouwing toe te schrijven. 2)

De nevenbedrijven vormen een heterogene groep. De bedrijfs-
hoofden van deze bedrijven worden onderscheiden in tot de actieve beroepsbevolking behorenden (C-beroepsgroep) en niet meer tot de actieve beroepsbevolking behorenden (D-beroepsgroep). In bijlage 1 is dit nader omschreven. 3) De beroepen van de werkenden met tevens een agrarisch nevenbedrijf vormen een breed samengesteld scala, waarvan een belangrijk gedeelte geen agrarische binding heeft. De D-bedrijfshoofden zijn voornamelijk voormalige boeren en tuinders. In 1980 waren er 43 D-bedrijven.

Tabel 3.1 Indeling naar beroep van de C-beroepsgroep in 1980

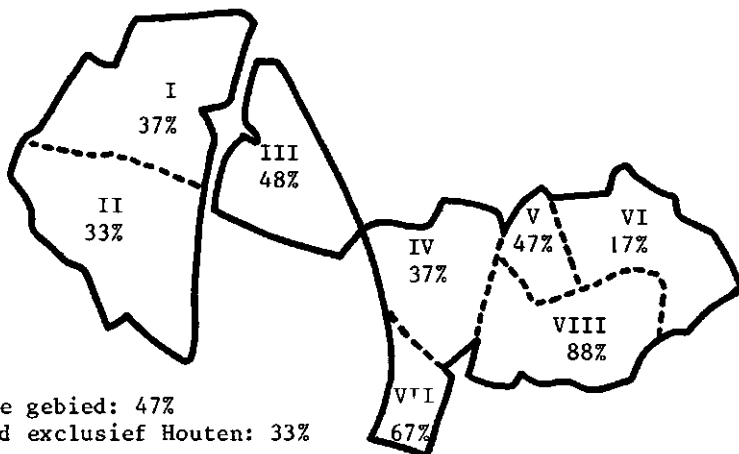
Beroep of bezigheid	Aantal
1. Chauffeur/transportarbeider	13
2. Handelaar in agrarische produkten	10
3. Gemeente-/rijksambtenaar excl. 5	8
4. Winkelier/handelaar excl. 2	6
5. Dierenverzorger op de Uithof (RU)	5
6. Overige landbouwverwante beroepen	4
7. Administratieve beroepen	4
8. Beroepen m.b.t. recreatie	3
9. Overige beroepen	4
Totaal	57

- 1) Zuiver vergelijkbare cijfers zijn maar beperkt voorhanden; in het ruilverkavelingsgebied Schalkwijk was het in 1977 67% en in het ruilverkavelingsgebied Eemland in 1979 75%.
- 2) Dat de nevenbedrijven in stedelijke gebieden van meer betekenis zijn dan in landelijke gebieden, werd door Hiemstra (in 1977) geconstateerd.
- 3) In 1975 zowel als in 1980 waren er bovendien nog 2 S-bedrijven (bedrijven met een afwijkende exploitatievorm), welke in het ver-
volg bij de nevenbedrijven worden gerekend.

In de deelgebieden loopt het percentage nevenbedrijven sterk uiteen. Het hoge gemiddelde voor Groenraven is vooral het gevolg van de zeer vele nevenbedrijven in Houten. Vuylcop heeft weliswaar ook relatief veel nevenbedrijven, maar hier is het totale aantal bedrijven gering. Een zeer laag percentage nevenbedrijven heeft Oudwulverbroek-Oost, terwijl dit ook in De Meern, Rijnenburg en Laagraven ver onder het gemiddelde van 47% voor geheel Groenraven ligt.

Kaart 2 Percentage nevenbedrijven in 1980 per deelgebied

I De Meern	V Oudwulverbroek-West
II Rijnenburg	VI Oudwulverbroek-Oost
III Galecop c.a.	VII Vuylcop
IV Laagraven	VIII Houten c.a.

In de periode 1975-1980 is het aantal hoofdberoepsbedrijven in Groenraven met 19 afgenomen, wat neerkomt op een gemiddelde vermindering in deze periode van jaarlijks 2,9%. Hoewel vrij hoog (2% is als "normaal" te beschouwen 1)), is dit percentage niet uitzonderlijk. Niettemin is het verhoogd door de aankoop van gronden (in de meeste gevallen gedeelten van bedrijven en in veel mindere mate gehele bedrijven) door de overheid ten behoeve van gemeentelijke uitbreiding, aanleg of verbreding van wegen, e.d. 2). In ongeveer de helft van de gevallen dat een bedrijf bij beroepsbeëindi-

- 1) In de regio was het namelijk 1,8%, in Utrecht 1,9% en landelijk 2,3%.
- 2) Er zijn in deze periode ook wel aankopen gedaan die nog geen zichtbaar effect hadden, doordat de betreffende bedrijfshoofden voorlopig deze aangekochte gronden konden blijven gebruiken.

ging verdween, is grond door de overheid aangekocht, bij het verdwijnen door beroepsverandering en overige oorzaken in bijna alle gevallen.

Van de 21 bedrijven waar in de periode 1975-1980 beroepsbeëindiging plaats had (zie bijlage 2), werden er 7 door een zoon voortgezet en verdwenen er 14. Onder deze verdwenen bedrijven waren er 3 (relatief grote bedrijven van 20 tot 30 ha) waar de aanwezige zoon niet opvolgde maar grond door de overheid is of was aangekocht. Zonder deze aankopen was waarschijnlijk ongeveer de helft van de bedrijven bij beroepsbeëindiging door een ander voortgezet, nu slechts een derde.

Niet alleen het opvolgingspercentage, maar ook de mate waarin bedrijven om andere redenen dan beroepsbeëindiging - zonder - opvolger verdwenen, is door deze grondaankopen van de overheid beïnvloed. Deze invloed is het grootst geweest in het oostelijke gedeelte van het gebied, met name in Houten.

Hoewel de C-bedrijven nog de grootste groep nevenbedrijven vormen, is ook hun aantal in de laatste jaren afgenomen. Het aantal D-bedrijfshoofden (meest rustende boeren) is daarentegen niet verminderd.

3.2 Het type van de bedrijven

Uit ruimtelijk oogpunt is het van belang bedrijfstypen te onderscheiden. Per bedrijfstype worden verschillende ruimtelijke voorwaarden (b.v. met betrekking tot de gebouwen, de verkaveling of de inrichting van het gebied) gesteld om goed te kunnen functioneren. Bovendien variëren de aanknopingspunten voor een multifunctioneel ruimtegebruik. Gezien het kleine aantal bedrijven wordt in dit rapport met 6 typen volstaan.

Tabel 3.2 Bedrijven naar bedrijfstype

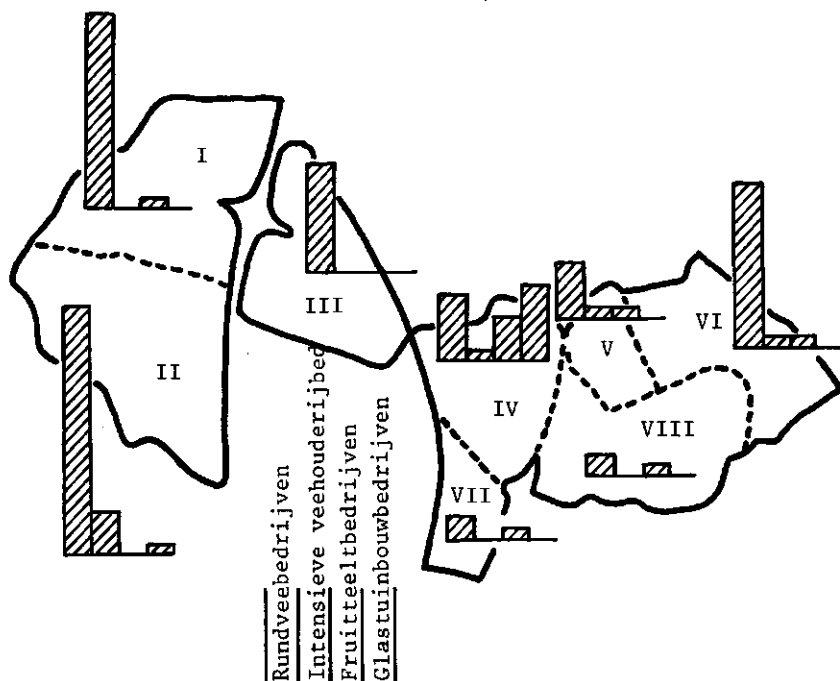
	Aantal hoofd- beroepsbedrijven		Aantal nevenbedrijven	
	1975	1980	1975	1980
"Zuivere" rundveebedrijven	81	66	49	48
Overige rundveebedrijven	20	15	7	4
Intensieve veehouderijbedrijven	4	7	16	12
Fruitteeltbedrijven	14	9	28	28
Glastuinbouwbedrijven	7	8	6	2
Gemengde bedrijven	8	10	11	8
Totaal	134	115	117	102

De "zuivere" rundveebedrijven vormen verreweg de grootste groep hoofdberoepsbedrijven (in 1980 57%). Deze bedrijven tezamen met de overige bedrijven waarop de rundveehouderij overweegt, maken 70% van de bedrijven uit. Het aantal bedrijven van deze twee typen is in de periode 1975-1980 evenwel relatief sterker verminderd dan het totale aantal hoofdberoepsbedrijven. Hoewel het nog om kleine aantallen gaat, zijn daarentegen de aantallen intensieve veehouderijbedrijven en glastuinbouwbedrijven toegenomen. Het sterkst is de relatieve vermindering van het aantal fruitteeltbedrijven geweest.

De verschuivingen tussen 1975 en 1980 van bedrijfstype waren hoofdzakelijk het gevolg van uitbreiding of afstoting van de intensieve veehouderij en afstoting van de neventak fruitteelt op bedrijven. Deze verschuivingen beperkten zich dan ook tot de groepen zuivere rundveebedrijven, overige rundveebedrijven, intensieve veehouderijbedrijven en gemengde bedrijven (zie bijlage 3). Fruitteeltbedrijven en glastuinbouwbedrijven waren daarbij niet betrokken. Een relatief groot aantal fruitteeltbedrijven is verdwenen.

De nevenbedrijven geven een geheel ander beeld. Hier vormen de fruitteeltbedrijven nog een grote groep en de enige die in aantal gelijk is gebleven.

Kaart 3 Hoofdberoepsbedrijven naar type per deelgebied in 1980

In De Meern, Rijnenburg, Galecop en Oudwulverbroek-Oost is relatief veel rundveehouderij. In Rijnenburg komt naast de rundveehouderij nogal wat intensieve veehouderij voor. Dit vindt zijn weerslag in de verdeling van de bedrijven naar type (zie ook bijlage 4). In Laagraven is een groot gedeelte van de fruitteeltbedrijven gelegen en liggen bovendien bijna alle glastuinbouwbedrijven in Groenraven. In de deelgebieden Houten, Vuylcop en Oudwulverbroek-West zijn de aantallen bedrijven zo klein dat hierover weinig is te zeggen. Overigens moet men de ongelijke mate waarin de bedrijfstypen over Groenraven zijn verspreid, zien tegen de achtergrond van de bodem (zie in hoofdstuk 2).

3.3 Arbeidskrachten, leeftijd van de bedrijfshoofden en bedrijfsopvolging

In 1980 werkten op de 115 hoofdberoepsbedrijven 144 vaste, mannelijke arbeidskrachten. De gemiddelde vaste, mannelijke arbeidsbezetting per 100 bedrijven was in 1980 125 man, tegen in 1975 127 man.

Tabel 3.3 Vaste mannelijke arbeidskrachten op de bedrijven

Aantallen	1975	1980
Bedrijven	134	115
Bedrijfshoofden	141	120
Zoons	18	16
Overige gezinsleden	4	4
Overige arbeidskrachten 1)	7	4
Alle arbeidskrachten	170	144

De arbeidsbezetting is dus vrij laag. De bedrijven zijn, enkele tuinbouwbedrijven uitgezonderd, zuiver gezinsbedrijf, waar de dagelijkse arbeid uitsluitend door gezinsleden wordt gedaan. Gemeenten naar de vaste, mannelijke arbeidskern is 77% éénmansbedrijf, 12% vader-en-zoonbedrijf en 11% anderzins meermansbedrijf.

In het gebied zijn vrij veel jongere bedrijfshoofden: 56% is jonger dan 50 jaar, tegen landelijk ongeveer de helft. Ten opzichte van vijf jaar geleden is evenwel het percentage jongere bedrijfshoofden afgenomen, met name het aantal jonger dan 40 jaar.

1) Exclusief arbeidskrachten die niet direct op het agrarische bedrijf werkzaam zijn.

Tabel 3.4 Leeftijdsopbouw en opvolgingssituatie

Leeftijd	Bedrijfshoofden				Aantal bedrijfshoofden van minstens 50 jaar in 1980		
	1975		1980				
	aan- tal	%	aan- tal	%	met op- volger	opvolging onbekend	zonder opvolger
tot 40 jaar	40	30	24	21			
40-50 jaar	40	30	40	35			
50-60 jaar	40	30	39	34	16	3	20
60 jaar e.o.	14	10	12	10	6	-	6
Totaal	134	100	115	100	22	3	26

Bij de leeftijdsverdeling van de zelfstandige agrariërs is er een groot verschil naar type van bedrijven. Zo zijn er relatief veel jongeren met een rundveebedrijf met een aanvullende produktietak, een gemengd bedrijf en een intensief veehouderijbedrijf, daarentegen relatief veel oudere bedrijfshoofden onder de fruitte- lers. Dit wijst erop dat er vooral onder jongere bedrijfshoofden belangstelling is voor de intensieve veehouderij, al dan niet als tweede tak naast de rundveehouderij.

Van de bedrijfshoofden van minstens 50 jaar heeft 43% een op- volger in de eigen familiekring. Meestal is dit een zoon. Wanneer bovendien de helft van de bedrijven waarop de opvolging nu onzeker is wordt meegerekend, heeft 46% een opvolger. In 1975 had de helft van de ouderen een zoon/opvolger. Met name door de onttrekking van cultuurgrond aan deze bedrijven (zie 3.1), is de werkelijke opvol- ging tussen 1975 en 1980 geen 50% geweest, maar 33%: enkele be- drijven waarop een zoon/opvolger meewerkte zijn beëindigd door ont- eigening.

Tabel 3.5 Bedrijven, bedrijfshoofden en opvolgingssituatie in 1980 per deelgebied

	Aantal bedrijven/bedrijfshoofden				Percentage ouderen zonder op- volger
	to- taal	tot 50 jaar	van 50 jaar en ouder		
			met opvolger	zonder opvolger	
De Meern	19	11	4	4	21
Rijnsburg	31	18	6	7	23
Galecop c.a.	11	7	1	3	27
Laagraven	19	8	5	6	32
Oudwulverbroek-West	8	5	1	2	25
Oudwulverbroek-Oost	19	12	3	4	21
Vuylcop	3	-	1	2	67
Houten c.a.	5	3	1	1	20
Totaal	115	64	22	29	45

Het percentage (begrepen op het totale aantal bedrijven) oudere bedrijfshoofden zonder aangewezen opvolger is in de deelgebieden in het midden (Vuylcop, Galecop, Laagraven, Oudwulverbroek-West) het hoogst en in de deelgebieden in het Westen en Oosten het laagst.

4. De cultuurgrond

4.1 De oppervlakte op hoofdberoeps- en nevenbedrijven

In 1980 was in Groenraven 2266 ha cultuurgrond gemeten maat geregistreerd. Hiervan hadden de hoofdberoepsbedrijven 1750 ha of wel 77%.

Niet alleen het totale aantal bedrijven is in de periode 1975-1980 relatief snel verminderd, maar ook de geregistreeerde oppervlakte cultuurgrond. Deze is namelijk met jaarlijks gemiddeld 2,8% afgenomen, tegen in de regio 1,5%, in Utrecht 0,8% en landelijk 0,6%. Van de 2615 ha cultuurgrond die geregistreeerden in Groenraven in 1975 hadden, is + 280 ha aan de landbouw onttrokken, was in 1980 + 50 ha in gebruik bij niet-telplichtigen en is per saldo + 20 ha méér in gebruik genomen door elders geregistreeerden. Het snelst is de vermindering in Houten geweest. Hier is over de laatste 5 jaren gemiddeld jaarlijks 25 ha cultuurgrond verdwenen.

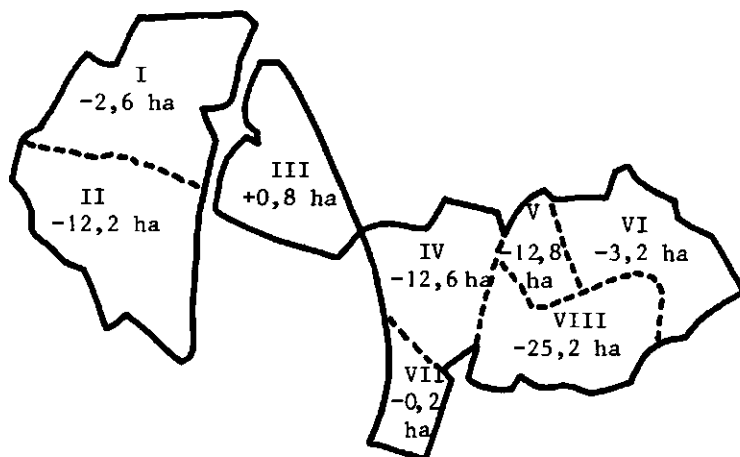
Tabel 4.1 Het verloop van de geregistreeerde oppervlakte (ha) cultuurgrond van hoofdberoeps- en nevenbedrijven per deelgebied

	Hoofdberoepsbedr.		Nevenbedrijven		Alle bedrijven		
	1975	1980	1975	1980	1975	1980	% ¹⁾
De Meern	339	320	58	64	397	384	-0,7
Rijnsburg	526	477	96	84	622	561	-2,0
Galecop c.a.	161	169	53	48	214	217	+0,3
Laagraven	215	186	81	46	296	232	-4,8
Oudw.broek-W.	234	152	41	53	275	205	-5,7
Oudw.broek-O.	364	329	22	42	386	371	-0,8
Vuylcop	41	43	28	24	69	67	-0,6
Houten c.a.	253	74	103	155	356	229	-8,4
Totaal	2133	1750	482	516	2615	2266	-2,8

1) Gemiddelde mutatie in procenten per jaar.

Bovendien is het percentage cultuurgrond van nevenbedrijven, vooral door het vasthouden van grond bij beroepsbeëindiging of beroepsverandering, in deze jaren van 18% tot 23% toegenomen, wat de bedrijfsoppervlaktestructuur van de hoofdberoepsbedrijven in het algemeen niet ten goede komt. In Houten is de oppervlakte cultuurgrond van nevenbedrijven thans ruim het dubbele van de oppervlakte van hoofdberoepsbedrijven. Ook in Vuylcop hoort relatief veel grond bij nevenbedrijven. Mede hierdoor is de oppervlakte van hoofdberoepsbedrijven met jaarlijks gemiddeld + 4% verminderd.

Kaart 4 Jaarlijkse vermindering van de oppervlakte cultuurgrond per deelgebied (1975-1980)

De vermindering van de oppervlakte cultuurgrond van hoofdberoepsbedrijven is sneller gegaan dan de vermindering van het aantal bedrijven. De gemiddelde oppervlakte per bedrijf als ook per in deze periode voortgezet bedrijf 1) is dan ook iets afgenomen, wat vrij uitzonderlijk is. Een remmende invloed van stedelijke ontwikkelingen op het verloop van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte, zoals die volgens sommige auteurs (Munton in 1974 en Elzinga en Sparenburg in 1975) zou bestaan, is hierin te onderkennen. Zo is + 100 ha aan de oppervlakte cultuurgrond van voortgezette hoofdberoepsbedrijven onttrokken ten behoeve van woningbouw, wegenbouw, e.d.

Tabel 4.2 Oppervlakte (ha) cultuurgrond per bedrijfstype

Type	1975		1980		Gemidd. oppervlakte per bedrijf	
	abs.	%	abs.	%	1975	1980
"Zuivere" rundveebedr.	1455	68	1261	72	18,0	19,1
Overige rundveebedr.	376	18	224	13	18,8	14,9
Intens. veehouderijbedr.	35	2	20	1	8,8	2,9
Fruitteltebedrijven	144	7	101	6	10,3	11,2
Glastuinbouwbedrijven	10	0	11	1	1,4	1,4
Gemengde bedrijven	113	5	133	7	14,1	13,3
Totaal	2133	100	1750	100	15,9	15,2

1) Zie de bijlagen 2 en 5.

De gemiddelde oppervlakte per zuiver rundveebedrijf is desondanks ruim 1 ha méér dan in 1975. Dit komt voornamelijk doordat enkele kleine rundveebedrijven overgestapt zijn naar een ander type en niet door bedrijfsvergroting. De gemiddelde oppervlakte per "overig" rundveebedrijf, per intensief veehouderijbedrijf en per gemengd bedrijf is verminderd.

In de totale verdeling zien we dat het aantal bedrijven kleiner dan 5 ha is toegenomen en ook het aantal tussen 20 en 30 ha. Het aantal van minstens 30 ha is evenwel in de laatste vijf jaren met eenderde verminderd.

Tabel 4.3 Bedrijfsoppervlaktestructuur van de hoofdberoepsbedrijven

Oppervlakteklasse	1975		1980	
	aantal	%	aantal	%
tot 5 ha	12	9	15	13
5 - 10 ha	21	16	16	14
10 - 15 ha	35	26	24	21
15 - 20 ha	33	24	28	24
20 - 30 ha	21	16	24	21
30 e.m. ha	12	9	8	7
Totaal	134	100	115	100

De gemiddelde oppervlakte van de verdwenen bedrijven was 15 ha, evenveel als het gemiddelde van alle bedrijven in 1975. In andere gebieden zijn de verdwijnende bedrijven veelal kleiner, waardoor de bedrijfsoppervlaktestructuur reeds enigszins verbeterd.

4.2 Het grondverkeer

Om enig inzicht te krijgen in de betekenis van het grondverkeer dat er in de periode 1975-1980 in het gebied Groenraven is geweest, is een vergelijking gemaakt met enkele andere gebieden.¹⁾ Dat zijn het Gelderse ruilverkavelingsgebied Laren (een vrij ongerept agrarisch gebied waar de landbouw hoge prioriteit heeft), het Utrechtse ruilverkavelingsgebied Schalkwijk (een overwegend agrarisch gebied waar evenwel een recreatieproject is voorbereiding is) en het gebied Overbetuwe-Oost (met veel intensieve tuinbouw maar tevens een sterke verdichting en uitbreiding van bebouwing, met name in Huissen).

¹⁾ Deze gebieden zijn mede gekozen omdat hiervan exact vergelijkbare cijfers beschikbaar zijn.

Tabel 4.4 Vergelijkende cijfers over het grondverkeer

	Ruilverkavelings-/onderzoekgebied			
	La- ren	Schalk- wijk	Over- betuwe Oost	Groen- raven
Ha cultuurgrond (=100%) in:	1970	1972	1972	1975
In de volgende 5 jaar jaarlijks:				
grondverkeer totaal	4,0%	4,6%	6,8%	5,0%
w.v.: vermindering/onttrekking				
van grond	0,0%	0,4%	1,3%	2,7%
: "vrij" agrarisch grond- verkeer x)	1,6%	1,4%	3,0%	0,9%

x) Totale grondverkeer minus de oppervlakte aan de landbouw onttrokken en de oppervlakte van bedrijfsoverdrachten aan familieleden.

Wisseling of verandering van grondgebruiker komt voor bij overdracht van gehele bedrijven (aan een familielid of aan een ander) enerzijds en verkleining/vergroting en opheffing/stichting van bedrijven anderzijds. 1)

De totale oppervlakte cultuurgrond die in de periode 1975-1980 van gebruiker wisselde, is circa 660 ha of wel jaarlijks gemiddeld 5%. Dit is vrij gewoon. LEI-onderzoek heeft uitgewezen dat in de zestiger jaren jaarlijks gemiddeld 6% van gebruiker wisselde, waarvan de helft door generatiewisseling van vader op zoon. Ook houdt 5% zich binnen de variatie in percentage tussen de vergelijkingsgebieden.

In Groenraven is evenwel een veel hoger percentage cultuurgrond aan de (geregistreerde) landbouw in het gebied onttrokken. 2) Voor het "vrij" agrarisch grondverkeer (dat is het overige grondverkeer uitgezonderd bij bedrijfsoverdracht tussen familieleden) blijft in Groenraven dan ook een laag percentage over. Bij dit "vrije" agrarische grondverkeer bestaat juist in een aantal gevallen voor ieder de mogelijkheid om de grond te verwerven. Deze mogelijkheid is dus t.o.v. de vergelijkingsgebieden gering geweest.

- 1) Aangezien alleen de oppervlakte in het begin en aan het einde van de beschouwde periode bekend zijn, valt een klein gedeelte van het grondverkeer buiten de waarneming, namelijk de mutaties per bedrijf die elkaar binnen deze periode opheffen. Een onderzoek in Achtkarspelen heeft indertijd aangetoond dat op deze wijze + 10% van het grondverkeer niet zichtbaar wordt.
- 2) Nl. 2,7% per jaar of wel in totaal + 350 ha, waarvan + 280 ha voor woningbouw, wegen, recreatie e.d., + 50 ha niet meer telplichtig is en 20 ha méér vanaf elders is geregistreerd dan vanuit Groenraven.

Tabel 4.5 Vergelijkende cijfers over het grondverkeer m.b.t. de gebleven hoofdberoepsbedrijven

	Ruilverkavelings-/onderzoekgebied			
	La- ren	Schalk- wijk	Over- betuwe Oost	Groen- raven
Ha cultuurgrond (=100%) in:	1970	1972	1972	1975
% van hoofdberoepsbedrijven	92%	92%	80%	82%
In de volgende 5 jaren hoofdberoepsbedrijf gebleven en:				
verkleind met x)	1,5%	2,7%	5,5%	5,0%
vergroot met x)	7,1%	5,7%	7,9%	2,4%

x) Percentage van de totale oppervlakte cultuurgrond in het basisjaar.

Nog groter is het verschil in het grondverkeer met betrekking tot de bedrijven die hoofdberoepsbedrijf zijn gebleven, en wel het verschil in de mate waarin deze bedrijven grond verwierven of grond kwijt raakten. In Laren is het verschil daarin het grootst geweest en zijn deze bedrijven per saldo het meest vergroot. In Schalkwijk en in Overbetuwe-Oost zijn de verschillen weliswaar kleiner, maar werden deze bedrijven gemiddeld toch vergroot. In Groenraven daarentegen werden deze bedrijven méér verkleind dan vergroot.

4.3 Rechtsvorm van het grondgebruik

In Groenraven is 72% van de oppervlakte cultuurgrond eigendom van de gebruiker. Dit is een hoog percentage vergeleken met 61% in de landbouwgebieden Kromme Rijn en gebied van IJssel en Oude Rijn, 63% in de provincie Utrecht en 59% in geheel Nederland. 1) Op de hoofdberoepsbedrijven is zelfs 73% eigendom.

De verschillen in eigendom-pachtverhouding tussen de bedrijfsoppervlakteklassen en tussen de bedrijfstypen zijn van geringe betekenis. Tussen de deelgebieden daarentegen zijn ze groot. Zo varieert het percentage eigendomsgrond van 15% in Houten, 54% in Galecop, 66% in Oudwulverbroek-West, 70 tot 80% in De Meern, Rijnenburg, Vuylcop en Laagraven tot 92% in Oudwulverbroek-Oost.

1) Cijfers uit 1979.

5. Produktiepatroon en produktietakken

In dit hoofdstuk komt de structuur van de produktie aan de orde. De voornaamste produktietak is de rundveehouderij; tevens zijn intensieve veehouderij, fruitteelt en glastuinbouw belangrijk.

Alvorens op de aanwezige produktietakken in te gaan, wordt stilgestaan bij het hiermee samenhangende grondgebruik en de totale produktieomvang per produktietak.

5.1 Het grondgebruik en de produktiesamenstelling

Van de cultuurgrond in Groenraven wordt 90% als grasland gebruikt. Het weinige bouwland dat er is, wordt bovendien nog bijna geheel voor de rundveehouderij aangewend (snijmaisteelt). De rest van de cultuurgrond is overwegend tuinland (7%). Vergeleken met 1975 is het gedeelte tuinland iets gedaald als gevolg van inkrimping van de fruitteelt. Deze inkrimping hangt samen met de onttrekking van cultuurgrond voor de woonkern Houten.

Tabel 5.1 Het grondgebruik (arealen in ha)

	Grasland		Bouwland		Tuinland 1)		Totaal	
	1975	1980	1975	1980	1975	1980	1975	1980
Hoofdberoepsbedr.								
De Meern	332	317	-	-	7	3	339	320
Rijnenburg	521	464	1	6	4	7	526	477
Galecop c.a.	157	166	3	3	1	-	161	169
Laagraven	139	110	-	2	76	74	215	186
Oudw.broek-W.	185	131	6	8	43	13	234	152
Oudw.broek-O.	329	292	16	19	19	18	364	329
Vuylcop	34	34	-	-	7	9	41	43
Houten c.a.	196	51	28	13	29	10	253	74
Totaal	1893	1566	54	51	186	133	2133	1750
Nevenbedrijven	401	449	6	5	75	62	482	516
Alle bedrijven	2294	2015	60	56	261	195	2615	2266

1) Inclusief enig braakland.

In de westelijke deelgebieden (De Meern, Rijnenburg en Galecop c.a.) is de cultuurgrond praktisch uitsluitend grasland.

In de periode 1975-1980 is de groei van de agrarische produktie (gemeten in sbe) gestagneerd, evenals in de landbouwgebieden

Kromme Rijnstreek en gebied van IJssel en Oude Rijn, tegen een groei van gemiddeld 1% per jaar in de provincie Utrecht en van 2% per jaar landelijk. Deze stagnatie werd vooral veroorzaakt door de onttrekking van cultuurgrond die gebruikt werd voor de rundveehouderij en de fruitteelt.

De gezamenlijke produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven ging in deze jaren zelfs iets achteruit (gemiddeld 0,5% per jaar). Dat dit niet meer is geweest, is te danken aan de intensieve veehouderij, die met jaarlijks gemiddeld + 7% toenam.

Tabel 5.2 De produktieomvang (sbe) per produktietak

	Hoofdberoepsbedrijven				Nevenbedrijven			
	1975		1980		1975		1980	
	aant.	%	aant.	%	aant.	%	aant.	%
Rundveehouderij	13426	67	13070	66	1451	35	1489	31
Akkerbouw	277	1	223	1	22	0	20	0
Tuinbouw	4615	23	3797	19	2293	55	2845	60
Intens. veehouderij	1869	9	2678	14	416	10	426	9
Totaal	20187	100	19768	100	4182	100	4780	100

De totale produktieomvang van de nevenbedrijven is, in tegenstelling tot die van de hoofdberoepsbedrijven, aanzienlijk toegenomen. Dit is vrijwel uitsluitend veroorzaakt door een sterke vergroting van enkele bijzondere bedrijven in deze groep. Door deze bedrijven is ook de samenstelling van de produktie van de nevenbedrijven sterk beïnvloed. Ook wanneer we deze bijzondere bedrijven buiten beschouwing laten, hebben de nevenbedrijven - en met name de C-bedrijven - relatief meer tuinbouw en minder rundveehouderij dan de hoofdberoepsbedrijven. Twee derde van de totale produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven is rundveehouderij.

5.2 De omvang van de bedrijven

De gemiddelde produktieomvang (gemeten in sbe) is 172 sbe per hoofdberoepsbedrijf. De omvang van de "zuivere" rundveebedrijven is gemiddeld lager (159 sbe). De intensieve veehouderij en de tuinbouw hebben in Groenraven namelijk een gunstige invloed op de produktieomvang. Door de sanering van de fruitteelt hebben de overgebleven fruitteeltbedrijven nu de grootste gemiddelde omvang, daarentegen is door de toename van intensieve veehouderijbedrijven het gemiddelde van deze bedrijven niet gestegen.

Tabel 5.3 Produktieomvang (sbe) per bedrijfstype

	1975		1980		Gemidd. aantal sbe per bedrijf		
	sbe	%	sbe	%	index		
					1975	1980	'75=100
"Zuivere" rundveebedr.	11192	56	10509	53	138	159	115
Overige rundveebedr.	3254	16	2684	14	163	179	110
Intens. veehouderijbedr.	831	4	1352	7	208	193	93
Fruittelbedrijven	2472	12	1841	9	177	205	116
Glasterijbedrijven	1188	6	1462	7	170	183	108
Gemengde bedrijven	1250	6	1920	10	156	192	123
Totaal	20187	100	19768	100	151	172	114

Door de vrij sterke vermindering van het aantal bedrijven is de groei van de gemiddelde produktieomvang per bedrijf 2,7% per jaar geweest. Dit groeitempo is, ook bij een redelijke uitgangssituatie, in het algemeen onvoldoende voor een gezonde ontwikkeling. Het is ongeveer de helft van wat in dezelfde periode gemiddeld in andere gebieden werd gehaald.

Door de verdwijning van vooral kleinere bedrijven, door het ontstaan van enkele - meest grotere - nieuwe bedrijven en door de toeneming van de produktieomvang van de gecontinueerde bedrijven (zie bijlage 2), is ook de verdeling van de bedrijven over de produktieomvangklassen gewijzigd.

Tabel 5.4 De omvang van de hoofdberoepsbedrijven

Produktieomvang- klassen	Veebedrijven 1)		Tuinbouwbedrijven	
	1975	1980	1975	1980
tot 90 sbe	18	11	4	3
90 - 145 sbe	43	29	5	5
145 - 170 sbe	15	15	3	1
170 - 250 sbe	28	35	5	4
vanaf 250 sbe	9	8	4	4
Totaal	113	98	21	17

1) Rundveebedrijven, intensieve veehouderijbedrijven en gemengde bedrijven.

Wanneer we er op grond van bedrijfseconomische boekhoudingen van uitgaan dat eerst bij 45 à 50 koeien of ongeveer 170 sbe per bedrijf gemiddeld genomen op veebedrijven een inkomen behaald wordt dat voldoende is om in het levensonderhoud van de betrokkenen te voorzien en waarbij tevens ruimte is voor investeringen die

met het oog op de continuïteit van het bedrijf vereist zijn 1), dan blijken er 43 van de veebedrijven (44%) een voldoende omvang te hebben. Een aantal van 40 veebedrijven (41%) is nog kleiner dan 145 sbe, wat vijf jaar geleden ongeveer voldoende was voor levensonderhoud en ruimte voor investeringen bood. Thans heeft 44% van de veebedrijven een produktieomvang van minstens 170 sbe, tegen in 1975 46% minstens 145 sbe. De afgelopen jaren heeft zich hierin dus geen verbetering voorgedaan.

Tabel 5.5 De omvang van de veebedrijven x) in 1980 per deelgebied

	Aant.bedr. in de produktieomvangklasse				
	tot 90 sbe	90-145 sbe	145-170 sbe	170-250 sbe	vanaf 250 sbe
De Meern	-	6	4	7	1
Rijnenburg	4	7	3	13	3
Galecop c.a.	2	4	1	4	-
Laagraven	2	4	2	-	-
Oudwulverbroek-West	1	1	-	4	1
Oudwulverbroek-Oost	1	4	4	6	3
Vuylcop	1	1	-	-	-
Houten c.a.	-	2	1	1	-
Totaal	11	29	15	35	8

x) Rundveebedrijven, intensieve veehouderijbedrijven en gemengde bedrijven.

In Rijnenburg, Oudwulverbroek-Oost en -West heeft minstens de helft van de veebedrijven een omvang van 170 sbe. Van de 10 veebedrijven in Laagraven en Vuylcop haalt daarentegen geen enkele deze omvang.

Voor de tuinbouwbedrijven is een dergelijke benadering niet mogelijk, daar op tuinbouwbedrijven de relatie tussen produktieomvang en inkomen veel minder sterk is.

5.3 De produktieomvang per arbeidskracht

Het gemiddelde aantal sbe per vaste, mannelijke arbeidskracht op de bedrijven (een globale maat voor de arbeidsprodukti-

1) Zie: "Bedrijfsuitkomsten, inkomen en continuïteit in de landbouw" door J. de Veer in het Jaarverslag 1977 van het LEI en de artikelenserie "Economische situatie in de Nederlandse melkveehouderij" door L.B. van der Giessen in de "Boederij" (1977) en de LEI-publikatie "De Krimpenerwaard" (1981).

viteit 1)) is 137 sbe. Dit is ongeveer gelijk aan het landelijke gemiddelde. In 1975 was dit evenwel reeds 119 sbe per man, wat betekent dat de stijging in deze periode slechts gemiddeld 2,9% per jaar is geweest (ongeveer de helft van het landelijke gemiddelde). De toeneming van de produktieomvang per man blijft dus sterk achter.

Tabel 5.6 Produktie en arbeid in 1975 en 1980

Hoofdberoeps- bedrijven	Sbe per bedrijf		Arbeidskrachten per bedrijf		Sbe per arbeidskracht	
	1975	1980	1975	1980	1975	1980
tot 5 ha	154	168	1,2	1,1	132	148
5 - 10 ha	97	131	1,1	1,1	93	117
10 - 20 ha	137	151	1,1	1,2	119	131
20 - 30 ha	198	215	1,7	1,5	119	143
vanaf 30 ha	237	267	1,8	1,6	135	165
Totaal	151	172	1,3	1,3	119	137
Zuivere rundveebedr.	138	159	1,2	1,2	114	132
Overige rundveebedr.	163	179	1,4	1,3	116	141
Intens. veehouderij- bedrijven	208	193	1,5	1,1	139	169
Fruittelteelbedrijven	177	205	1,4	1,6	130	131
Glastuinbouwbedr.	170	183	1,3	1,3	132	146
Gemengde bedrijven	156	192	1,3	1,4	125	137
De Meern	142	164	1,2	1,3	119	129
Rijnsburg	139	175	1,2	1,2	118	147
Galecop c.a.	122	146	1,1	1,1	112	134
Laagraven	161	184	1,3	1,3	121	140
Oudwulverbroek-West	202	186	1,5	1,3	139	149
Oudwulverbroek-Oost	164	183	1,4	1,3	121	145
Vuylcop	106	123	1,3	1,7	79	74
Houten c.a.	152	161	1,4	1,4	107	115

Een belangrijke oorzaak van de verschillen in de produktieomvang per man is de bedrijfsoppervlakte. Dit geldt uiteraard vooral voor de rundveebedrijven. Een tweede oorzaak is het bedrijfstype. Met name op de intensieve veehouderijbedrijven en de glastuinbouwbedrijven wordt een hoge produktie per man behaald.

In Vuylcop en in Houten is, mede onder invloed van de relatief zware arbeidsbezetting, de produktie per man aanzienlijk lager dan in de rest van Groenraven.

1) Uit LEI-onderzoek is gebleken dat de arbeidsbezetting in volwaardige arbeidskrachten (v.a.k.) in het algemeen 10 tot 20% hoger is dan het aantal vaste, mannelijke arbeidskrachten.

5.4 De rundveehouderij

Allereerst komt de rundveehouderij op de hoofdberoepsbedrijven aan de orde. Op deze bedrijven draagt de rundveehouderij voor twee derde bij tot de totale produktieomvang. Het ruimtebeslag samenhangende met de rundveehouderij (de arealen grasland en snijmais) is aanzienlijk groter, namelijk + 92% van de oppervlakte cultuurgrond. Van de 115 bedrijfshoofden in 1980 hield 84% rundvee en 77% melkvee. Ander graasvee dan melkvee en jongvee (mestvee, schapen en paarden) is van geringe betekenis.

Tabel 5.7 De rundveehouderij op de hoofdberoepsbedrijven

	Rundvee- bedrijven		Overige bedrijven		Alle bedrijven	
	1975	1980	1975	1980	1975	1980
Aantal bedrijven met melkvee	99	78	7	10	106	88
Ha grasland	1770	1446	123	120	1893	1566
Ha ruwvoedergewassen	1782	1468	131	138	1913	1606
Aantal koeien	3627	3556	139	269	3766	3825
Ha ruwvoeder per bedrijf 1)	17,6	18,1	10,9	8,6	16,9	16,6
Koeien per bedrijf	37	46	20	27	36	43
Jongvee per 100 koeien	61	54	95	63	63	55
G.v.e. per 100 koeien	129	125	176	136	131	126
Koeien per 100 ha	204	242	106	195	197	238
G.v.e. per 100 ha	263	303	186	264	258	300

1) Met rundveehouderij.

In de laatste vijf jaren is het areaal grasland plus snijmais van de hoofdberoepsbedrijven met ruim 300 ha verminderd. Het aantal koeien dat gehouden wordt bleef daarentegen gelijk. Dit houdt een stijging van de melkveedichtheid in, namelijk van 197 tot 238 koeien per 100 ha eigen ruwvoeder. Het aantal koeien per bedrijf met koeien nam in de afgelopen jaren toe van 36 tot 43 koeien. Op de gespecialiseerde rundveebedrijven is het aantal koeien per bedrijf inmiddels tot 47 koeien toegenomen.

Op 33 bedrijven heeft men een ligboxenstal. Het percentage bedrijven met zo'n moderne stal is vrij hoog, daar 30% van alle bedrijven met melkvee is Groenraven zo'n stal heeft tegen 23% in de provincie Utrecht en 27% in het gehele land. De mate waarin men op een ligboxenstal is overgegaan loopt evenwel ver uiteen. Zo heeft de helft van de hoofdberoepsbedrijven met melkvee in Oudwulverbroek-Oost zo'n stal, tegen 43% in De Meern en Rijnenburg, 30%

in Galecop en maar 17% in het middengebied (de deelgebieden Laagraven, Oudwulverbroek-West, Vuylcop en Houten). In Vuylcop en Houten zijn in het geheel geen bedrijven met zo'n stal.

Op de bedrijven met een ligboxenstal is in de vijf laatste jaren het aantal koeien met 450 toegenomen, dat is gemiddeld met 13 à 14 koeien per bedrijf, tegen op de andere bedrijven (met een grupstal) maar met gemiddeld 3 koeien. De voordelen van een ligboxenstal liggen vooral in de geringe arbeidsbehoefte per koe. De bouw van een dergelijke stal maakt dus een grote arbeidsproductiviteitsstijging mogelijk.

Door na te gaan op welke bedrijven een ligboxenstal is gebouwd en op welke niet, krijgt men inzicht in de knelpunten. De bedrijven met een ligboxenstal zijn veel groter, namelijk gemiddeld 22 ha, tegen de grupstalbedrijven 16 ha. Ze hebben verder een groter gedeelte van hun grond (gemiddeld ruim driekwart) bij huis, tegen de grupstalbedrijven ruim twee derde. Hierdoor is de gemiddelde huiskavel op de bedrijven met een ligboxenstal 17 ha, tegen 10 ha op de andere bedrijven. Een grote huiskavel is daarom zo belangrijk voor melkveehouderijbedrijven omdat bij een moderne bedrijfsopzet het gehele jaar met de vaste installatie in de bedrijfsgebouwen wordt gemolken en het daarom gewenst is dat het melkvee in de omgeving van de melkstal kan weiden. Onvoldoende bedrijfsoppervlakte en weinig cultuurgrond aan huis belemmeren dus het bouwen van nieuwe stallen.

De bedrijfsoppervlakte is dus van essentieel belang. De mogelijkheden deze uit te breiden, zijn evenwel beperkt. Dit kan enigermate worden ondervangen door de veedichtheid op te voeren. Dit wordt dan ook gedaan. Hieraan zijn evenwel grenzen. Uit de publicatie "Normen voor de voederverzorging" van het Proefstation voor de rundveehouderij, valt af te leiden dat bij een goede bodemgesteldheid het maximaal haalbare uit eigen ruwvoer ca. 3,2 grootveeenheden per ha voedergewassen bedraagt. 1) Op de hoofdberoepsbedrijven in Groenraven is de veedichtheid nu reeds 3,0 g.v.e. per ha en op de bedrijven met een ligboxenstal 3,3 g.v.e. per ha. Daar er naar verhouding weinig ander graasvee dan melkvee aanwezig is. 2), is hiervan een zeer groot gedeelte melkvee.

De verzwarende van de melkveedichtheid moet worden gezien als een poging het inkomen uit het bedrijf te verhogen. Gesteld kan namelijk worden dat de melkveehouderij nog steeds de meest rendabele tak van de rundvee- en schapenhouderij is en het aantal koeien per bedrijf van zeer grote invloed is op de inkomensverschillen tussen melkveehouderijbedrijven. In het algemeen is het

- 1) Of wel 3,2 koeien per ha bij afstoting van de jongveeopfok, een omweidingssysteem om de twee dagen, een melkproduktie van 5000 kg per jaar en per koe een winterrantsoen van kuilvoer bevattende 5 kg droge stof (waarvan 2 kg uit graskuilvoer en 3 kg uit de snijmaiskuil).
- 2) Een jongveebezetting van ongeveer 60 stuks jongvee per 100 melkkoeien is noodzakelijk voor vervanging en selectie.

zo dat méér koeien per bedrijf méér inkomen oplevert. Op grond van LEI-boekhoudcijfers is te stellen dat thans 45 à 50 koeien gemiddeld genomen pas een inkomen opleveren dat voldoende is voor het levensonderhoud en ruimte biedt voor investeringen. Een dergelijk aantal koeien kan men bovendien onder gunstige cultuurtechnische produktieomstandigheden en met gebruikmaking van moderne technieken tegenwoordig op een éénmansbedrijf gemakkelijk verzorgen. Minstens 50 koeien hadden in 1980 slechts 33 van de 88 melkveehouders met een een hoofdberoep in de landbouw (38%). Het belangrijke aspect van de bedrijfsoppervlakte blijkt weer eens uit het percentage van 22 voor de betreffende bedrijven kleiner dan 20 ha, tegen 69% voor de bedrijven van minstens 20 ha.

De oppervlakte grasland plus enkele hectaren maisteelt van de nevenbedrijven worden - althans door de betreffende bedrijfshoofden - extensief benut. Er is op deze bedrijven weinig melkvee en meer mestvee dan op de hoofdberoepsbedrijven. De veedichtheid is 1,14 grootveeëenheid per hectare, dat is maar ruim een derde van de veedichtheid op de hoofdberoepsbedrijven. Bovendien is ze in de afgelopen vijf jaren lager geworden.

Gemiddeld (voor alle bedrijven samen) was de melkveedichtheid in Groenraven in 1980 1,89 koeien per ha, dat is iets lager dan in de regio (1,95), lager dan in de provincie Utrecht (2,03), maar hoger dan landelijk (1,76). Door naar verhouding ongeveer evenveel ander graasvee dan melkvee, is ook het aantal grootveeëenheden per ha in Groenraven lager dan in de regio en in de provincie Utrecht. Daar landelijk naar verhouding tot het aantal koeien méér jongvee en méér mestvee wordt gehouden, is er wat betreft de totale veedichtheid praktisch geen verschil met het landelijke gemiddelde.

Tabel 5.8 Vergelijkende cijfers over de grootte van de melkveestapels

Percentage bedrijven naar omvang melkveestapel 1)	Groenraven		Prov. Utrecht		Nederland	
	1975	1980	1975	1980	1975	1980
10 - 20 koeien	16	13	22	14	33	18
20 - 30 koeien	26	14	30	20	27	20
30 - 50 koeien	41	36	35	36	27	31
50 - 70 koeien	15	29	10	20	9	18
70 e.m. koeien	2	8	3	10	4	13
Totaal 1)	100	100	100	100	100	100

1) Met minstens 10 koeien.

In tabel 5.8 worden vergelijkende cijfers gegeven over de verdeling van de bedrijven naar omvang van de melkveestapels. Er blijkt uit dat deze in Groenraven gunstiger is dan in de gehele provincie Utrecht en landelijk. Weliswaar is het percentage grote

melkveestapels (van minstens 70 koeien) iets lager, maar het totale gedeelte met minstens 50 koeien is er aanzienlijk groter.

Tabel 5.9 Enkele kengetallen van de hoofdberoepsbedrijven met melkvee in 1980 per deelgebied

	Aant. bedr.	ha	Gemiddeld koeien	aantal koei- en	gve per 100 ha	Perc. grond thuis in '78	Ha per huis- kavel in '78	Perc. koeien in ligboxen
	met koei- en	per bedr.	per bedr.					
De Meern	18	17,4	48	274	331	72	12,4	48
Rijnsburg	26	16,7	43	240	309	80	13,2	67
Galecop c.a.	10	16,7	43	252	314	60	10,1	44
Laagraven	7	15,3	32	198	253	67	10,3	20
Oudw.broek- West	6	24,4	44	188	243	57	13,8	28
Oudw.broek- Oost	16	19,6	48	249	307	75	14,6	67
Vuylcop	2	17,2	22	125	167	76	13,0	0
Houten c.a.	3	16,0	34	192	279	88	14,0	0
Groenraven	88	17,7	43	238	300	72	12,7	52

Ook dit gemiddelde voor Groenraven verbergt een grote verscheidenheid in de deelgebieden. De produktiestructuur van de melkveehouderij is in Oudwulverbroek-Oost het gunstigst. De bedrijven zijn er groot en mede door een intensief grondgebruik is het aantal koeien per bedrijf er hoog, terwijl tevens de produktieomstandigheden voor de melkveehouderij - met name de verkaveling - er veel beter zijn dan in de meeste andere deelgebieden. Dit laatste is ook het geval in Rijnsburg, waar de bedrijven evenwel gemiddeld 3 ha kleiner zijn. In De Meern, waar volgens de tabel de produktieomstandigheden iets slechter zijn, is weliswaar het grondgebruik zeer intensief, maar dit vergt iets meer arbeidsinzet. Het aantal sbe per man is er dan ook lager dan in Oudwulverbroek-Oost en in Rijnsburg.

In het middengebied (Laagraven, Oudwulverbroek-West en Vuylcop) is de situatie van de rundveehouderij het slechtst. Zo is in Oudwulverbroek-West, waar de oppervlakte cultuurgrond in de afgelopen jaren snel is verminderd ondanks de zeer gunstige gemiddelde bedrijfsoppervlakte, het percentage koeien in ligboxenstallen zeer laag. Dat er zo weinig ligboxen zijn duidt op het achterblijven van investeringen in deze gebieden, waarin omvangrijke bestemmingsveranderingen van de cultuurgrond plaatshebben. 1). Zoals uit tabel 5.9 blijkt is de bedrijfsstructuur in de rundveehouderij in Galecop betrekkelijk gunstig.

1) Zie ook over dit onderwerp LEI-Nota No. 2.126 van mei 1979: "De land- en tuinbouw in Midden-Delfland".

5.5 De tuinbouw

Naar omvang (gemeten in sbe) komt de tuinbouw op de tweede plaats. Het betreft bijna uitsluitend fruitteelt en glastuinbouw. De reeds gesignaleerde inkrimping in de afgelopen 5 jaren van de tuinbouw in Groenraven trof de fruitteelt, terwijl het areaal glastuinbouw - hoewel nog klein - uitbreiding onderging.

Tabel 5.10 Tuinbouw takken naar arealen en verloop daarvan

	Hoofdberoepsbedrijven		Nevenbedrijven	
	1975	1980	1975	1980
Ha fruitteelt	174	119	71	54
Ha glastuinbouw	3,6	4,9	2,1	5,7
Ha overige tuinb.	4	2	1	2
Ha tuinb. totaal	182	126	75	62

De inkrimping van de fruitteelt is op de hoofdberoepsbedrijven sneller gegaan dan op de nevenbedrijven. Bovendien was de uitbreiding van de glastuinbouw er minder, zodat een groter gedeelte (de helft) van het tuinbouwareaal thans van nevenbedrijven is dan vijf jaar geleden.

De inkrimping van het areaal in Groenraven staat overigens niet alleen. Stijgende produktiekosten in combinatie met lage hardfruitprijzen (als gevolg van een te groot aanbod) en een ongunstige concurrentiepositie leidden landelijk over een reeks van jaren (behoudens een enkele uitzondering) tot een slechte rentabiliteit. Geholpen door de rooipremie werd de fruitteelt sterk ingekrompen, voor een groot gedeelte reeds vóór 1975. Landelijk was de vermindering in de periode 1975-1980 gemiddeld jaarlijks 4,5%, in de regio 5% en in Groenraven 6,8%. Dat de vermindering in Groenraven sneller is gegaan, komt ook doordat in Houten, waar juist veel fruitteelt was, veel grond wordt onttrokken.

Het gedeelte van het fruitareaal bij nevenbedrijven (31%) is vergeleken met andere gebieden niet uitzonderlijk groot. 1) Dat is het wel vergeleken met andere produktietakken, wat duidt op de penibele toestand waarin de fruitteelt verkeert.

De vermindering van het areaal (hoofdzakelijk appels) ging gepaard met een vermindering van het aantal bedrijven met fruitteelt. Vooral het aantal kleine bedrijfsarealen hardfruit op hoofdberoepsbedrijven liep sterk terug.

1) Zo was het in 1977 in het ruilverkavelingsgebied Schalkwijk eveneens 31%.

Tabel 5.11 Verloop van de bedrijfsarealen hardfruit

	Aantal bedrijven met ... ha hardfruit							
	0,25-3		3-7		7-15		15 e.m.	
	'75	'80	'75	'80	'75	'80	'75	'80
Alle bedrijven	49	32	16	10	6	4	3	2
w.v. hoofdberoepsbedr.	18	8	11	5	5	4	3	2
w.v. fruitteeltbedr.	2	1	4	2	5	4	3	2

Uit het voorgaande volgt evenwel niet zonder meer dat de fruitteelt hier een aflopende zaak is. Niet alleen werd gerooid, maar er had ook in de afgelopen 5 jaren - al was het weinig - nieuwe aanplant plaats, waardoor een stijging van de fysieke produktie per ha tot stand is gekomen. Bovendien zijn de enkele vaste vreemde arbeidskrachten op de hoofdberoepsbedrijven in Groenraven bijna geheel op de fruitteeltbedrijven aanwezig. De inkrimping van het hardfruitareaal in combinatie met veranderingen in vorm van aanplant en samenstelling van het areaal veranderen echter wel het landschap.

In tegenstelling tot het aantal hoofdberoepsbedrijven met fruitteelt, is het aantal met glastuinbouw in de periode 1975-1980 niet verminderd, maar van 7 op 8 gekomen. De teelten onder glas zijn uitsluitend groenteteelten. Door de slechts beperkte uitbreiding van het glasareaal, is ook de toename van het gemiddelde areaal onder glas per bedrijf beperkt gebleven, namelijk van 51 are in 1975 tot 62 are in 1980. Behalve in een incidenteel geval, zijn de glastuinbouwbedrijven gezinsbedrijven, waar de vaste arbeidskern tot het gezin behoort.

Onder de nevenbedrijven zijn er enkele grote bedrijven met veel tuinbouw. Op de nevenbedrijven komt ook enige boomteelt en bloementeelt onder glas voor, terwijl ook iets meer kleinfruitteelt aanwezig is dan op de hoofdberoepsbedrijven. Dit heeft tot gevolg dat de produktieomvang gemeten in sbe voor 60% uit tuinbouw bestaat, tegen van de hoofdberoepsbedrijven slechts 19%.

5.6 De intensieve veehouderij

De intensieve veehouderij in Groenraven betreft voornamelijk varkenshouderij, mesterij zowel als fokkerij. Ze maakt er 14% van de totale produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven uit, dat is ongeveer evenveel als in de Kromme Rijnstreek en het gebied van de IJssel en Oude Rijn en iets minder dan in de provincie Utrecht en landelijk.

De intensieve veehouderij is de enige produktietak op hoofdberoepsbedrijven waarin in de afgelopen 5 jaren groei zat, namelijk met jaarlijks gemiddeld 7%, wat evenveel is als landelijk en meer dan in de regio en de gehele provincie Utrecht.

Tabel 5.12 Omvang en verloop van de intensieve veehouderij

	Aantal dieren op:			
	hoofdberoepsbedrijven		nevenbedrijven	
	1975	1980	1975	1980
Mestvarkens	3791	4390	970	802
Fokvarkens	1224	1634	164	217
Leghennen	1700	2678	416	426

De toename van de intensieve veehouderij gaat in het algemeen gepaard met een vermindering van het aantal bedrijven met deze produktietakken. In Groenraven was dit ook het geval in de varkensfokkerij, het aantal bedrijven met mestvarkens bleef evenwel bijna gelijk.

Tabel 5.13 Intensieve veehouderij op hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrijven		Dieren per bedrijf		Bedrijven met te kleine eenheden in 1980 1)
	1975	1980	1975	1980	
Mestvarkens	46	44	82	100	37
Fokvarkens	47	36	26	45	23
Leghennen	22	7	100	200	7

- 1) Naar huidige maatstaven te kleine eenheden. Door uitbreiding zijn aanzienlijke schaalvoordelen te behalen. Dit zijn bedrijven met minder dan 200 mestvarkens, 40 fokvarkens of 5000 leg-hennen.

Weliswaar zijn de eenheden per bedrijf in de laatste jaren vergroot, maar op verreweg de meeste bedrijven zijn de bedrijfs-eenheden naar bedrijfseconomische maatstaven gemeten nog te klein. Dit geldt vooral voor de varkensmesterij en voor de pluimveehouderij. Door uitbreiding van deze eenheden zijn aanzienlijke schaalvoordelen te behalen.

Tabel 5.14 Intensieve veehouderij op de hoofdberoepsbedrijven per deelgebied

	Aantal sbe intensieve veehouderij		Aantal bedrijven met, naar bedrijfseconomische maatstaven, te kleine eenheden		
	1975	1980	mestvarkens	fokzeugen	kippen
De Meern	221	238	3	6	1
Rijenburg	902	1268	15	6	3
Galecop c.a.	61	146	5	1	-
Laagraven	101	117	3	1	-
Oudwulverbroek-West	79	268	2	2	-
Oudwulverbroek-Oost	398	499	7	5	2
Vuylcop	7	6	-	1	1
Houten c.a.	101	137	2	1	-
Totaal	1869	2678	37	23	7

De meeste intensieve veehouderij heeft het deelgebied Rijenburg, gevolgd door Oudwulverbroek-Oost. In Rijenburg werden op de hoofdberoepsbedrijven in 1980 ruim 2000 mestvarkens gehouden en 800 fokzeugen. In de andere deelgebieden is dit veel minder. Ook de toename in de afgelopen periode is in Rijenburg het grootst geweest.

Bedrijven met naar bedrijfseconomische maatstaven gemeten te kleine eenheden, waar uitbreiding tot een betere rentabiliteit kan leiden, komen vrijwel in alle deelgebieden voor. Het incidenteel in gebruik nemen van leeggekomen rundveestallen voor intensieve veehouderij, neemt uiteraard niet weg dat de continuïteit in deze produktietak afhangt van de kostprijsberekening waarbij de gebouwenkosten op basis van nieuwwaarde zijn ingecalculeerd. Aanzienlijke schaalvoordelen worden behaald bij ongeveer 200 mestvarkens en 40 fokzeugen. Daarbij zullen mesterijen eerder hinder veroorzaken dan fokkerijen. Te kleine bedrijfseenheden in de varkensmesterij zijn er vooral in die deelgebieden waar ook de meeste intensieve veehouderij is (Rijenburg, gevolgd door Oudwulverbroek-Oost). In deze deelgebieden is de afstand tot de stedelijke bebouwing ook het grootst. Naarmate de bedrijven dichter bij burgerwoningen liggen, neemt namelijk de kans toe niet ongehinderd te kunnen uitbreiden. Ook recreatie en grote eenheden intensieve veehouderij verdragen elkaar slecht.

6. Bedrijfseconomische beschouwing

In tegenstelling tot de voorgaande hoofdstukken, die gebaseerd zijn op individuele bedrijfsgegevens, zijn voor een bedrijfseconomische beschouwing geen gegevens per bedrijf beschikbaar. De volgende gegevens kunnen daarom slechts gezien worden als globale aanwijzingen ten aanzien van de werkelijke bedrijfsresultaten van de bedrijven in het gebied.

In dit kader worden enkele belangrijke kengetallen gebruikt, welke een nadere toelichting vragen. Dat zijn de opbrengsten per 100 gulden kosten en de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Wat betreft de verhouding in geldbedragen tussen de totale opbrengsten en de totale kosten, is in de kosten een bedrag opgenomen als beloning van de handenarbeid van de ondernemer. 1) Er is echter geen extra vergoeding in rekening gebracht voor bedrijfsleiding. Dit betekent dat een vergoeding voor de bedrijfsleiding gevonden moet worden in het verschil tussen de totale opbrengsten en de totale kosten van het bedrijf (het netto-overschot of ondernemersoverschot). Dit overschot gevoegd bij de in rekening gebrachte kosten van de handenarbeid van de ondernemer wordt aangeduid als de arbeidsopbrengst van de ondernemer. 2)

6.1 De rundveehouderij

Allereerst wordt aan de hand van cijfers uit het LEI-boekhoudenet aangetoond dat grotere rundveehouderijbedrijven in het algemeen betere bedrijfsresultaten hebben dan overeenkomstige kleinere bedrijven. Dit is gedaan over de laatste twee jaren waarover deze gegevens beschikbaar zijn. Dit waren relatief gunstige jaren. De klassegrenzen, die van jaar tot jaar iets opschuiven, zijn aangehouden van 1978/79.

-
- 1) Gebaseerd op het door hem gewerkte aantal uren en op het CAO-loon van een vakarbeider met inbegrip van de werkgeversbijdrage in de sociale lasten.
 - 2) Een stijging van deze arbeidsopbrengst in de loop van de tijd betekent overigens niet zonder meer dat de rentabiliteit van het bedrijf is verbeterd; deze stijging kan immers voor een belangrijk gedeelte bestaan uit een verhoging van de arbeidskosten die voor de ondernemer in rekening moeten worden gebracht.

Tabel 6.1 Bedrijfsresultaten naar toenemende bedrijfsomvang

	Arbeidsopbrengst ondernemer (pb) 1)		Opbrengst per f 100,- totale kosten 1)		Verdeling aantal bedrijven in Groenraven in 1980
	1977/78	1978/79	1977/78	1978/79	
tot 86 sbe	14486	12977	72	67	9
86-113 sbe	17733	17559	77	76	9
114-132 sbe	23267	27516	82	84	11
133-151 sbe	26073	27128	86	86	8
152-169 sbe	25060	24518	86	86	9
170-191 sbe	32809	40907	91	94	7
192-224 sbe	37667	50476	94	98	13
225-250 sbe	49406	58706	99	102	9
251-290 sbe	53281	63657	100	103	3
291-377 sbe	50163	63246	99	103	3
378 e.m. sbe	54125	66473	102	103	-
Alle bedrijven	29968	35763	90	92	81

1) Landelijke cijfers.

In het voorgaande is gesteld dat uit LEI-boekhoudcijfers is af te leiden dat thans gemiddeld genomen 45 à 50 koeien pas een inkomen opleveren dat voldoende is voor het levensonderhoud en ruimte biedt voor investeringen. Dit aantal koeien heeft men op de bedrijven van + 170 sbe. De tabel wijst uit dat er in Groenraven relatief veel rundveehouderijbedrijven een kleinere omvang hebben, maar ook veel bedrijven een grotere omvang. Aan de met de omvangklassen corresponderende bedrijfsresultaten moet geen absolute waarde worden toegekend. Aan de twee boekjaren in de tabel ging namelijk een zeer slecht jaar vooraf, terwijl ook het volgende jaar (1979/80) aanzienlijk ongunstiger is geweest. De gemiddelde arbeidsopbrengst van de ondernemer (op pachtbasis) van alle boekhoudbedrijven varieerde dan ook van f 13.250,- over 1974/75, f 21.500,- over 1975/76, f 9.800,- over 1976/77, f 29.968,- over 1977/78 tot f 35.763,- over 1978/79.

Daar in de rundveehouderij, ook wat de bedrijfsresultaten betreft, de melkveehouderij centraal staat, is uit het voorgaande af te leiden dat in het algemeen méér koeien een beter bedrijfsresultaat geven. Aan de uitbreiding van de melkveestapel door opvoering van de veedichtheid, naar verhouding minder jongvee, aankoop van ruwvoer e.d. zijn grenzen. In het algemeen bieden deze bedrijfsaanpassingen nog slechts beperkte mogelijkheden. De beste waarborgen voor het voortbestaan van een bedrijf is dan ook, behalve een uitstekende vakbekwaamheid, een voldoende bedrijfsoppervlakte. De mogelijkheden tot vergroting van de bedrijfsoppervlakte zijn evenwel zeer beperkt. Er wordt hier immers relatief veel cultuurgrond

aan de landbouw onttrokken. Hierdoor is bijvoorbeeld de gemiddelde oppervlakte van de huidige rundveehouderijbedrijven in de periode 1975-1980 met ongeveer 0,6 ha verminderd tot 18,4 ha.

De vakbekwaamheid van de boer, het ondernemerschap en het peil van de bedrijfsvoering spelen eveneens een grote rol. Op de modern gevoerde bedrijven ligt bijvoorbeeld de melkproduktie + 500 kg per koe boven het gemiddelde van alle bedrijven en is de veedichtheid + 0,6 gve per ha hoger. Deze hogere veedichtheid is vooral een gevolg van de overschakeling op een boxenstal. Deze overschakeling maakt namelijk een forse uitbreiding van het aantal koeien per man mogelijk, hetgeen ook noodzakelijk is om de hogere gebouwenkosten te kunnen terugverdienen.

Dit is evenwel ook de reden voor het onbehagen dat vele melkveehouders voelen. Zelfs als men erin slaagt de bedrijfsgrootte en daardoor ook de arbeidsproductiviteit evenredig te laten groeien met de economische ontwikkeling buiten de landbouw, dan verbetert de relatieve inkomenspositie niet. Men is gedwongen om het bedrijf te vergroten, zonder dat men er veel beter van wordt. Deze uitbreiding is immers noodzakelijk om niet achterop te geraken.

Andere wegen om de bedrijfsomvang te vergroten zijn een aanvullende bedrijfstak in de intensieve veehouderij en kaasmakerij. Een deel van de bedrijven met een te kleine melkveestapel heeft inderdaad aanvullende werkgelegenheid gezocht in de varkenshouderij. Zo zijn er in de laatste 5 jaren iets meer rundveehouderijbedrijven geweest waarop de intensieve veehouderij werd uitgebreid dan bedrijven waarop deze produktietakken geheel verdwenen (zie bijlage 3). In enkele gevallen is de intensieve veehouderij belangrijker geworden dan de rundveehouderij. Mede hierdoor zijn er nog zoveel bedrijven met weinig melkvee blijven bestaan. Uitbreiding van de melkveestapels is dan meestal onmogelijk wegens gebrek aan grond. Het afstoten van het melkvee daarentegen geeft een verlies van een relatief laag maar toch vrij stabiel inkomen. Hierdoor hebben de omschakelings- en nietafleveringsregelingen weinig aantrekkingskracht. De perspectieven voor deze bedrijven met weinig melkvee zijn evenwel weinig rooskleurig, te meer daar de varkenshouderij, die veelal het aantrekkelijkste alternatief was, ook afzetproblemen begint te vertonen. Ook bedrijfsbeëindiging is weinig aantrekkelijk wegens het ontbreken van passende werkgelegenheid buiten de landbouw.

6.2 De fruitteelt

De gemiddelde rentabiliteit van de gespecialiseerde fruitteeltbedrijven in Nederland is sinds 1967 meestal zeer slecht geweest.

	1975	1976	1977	1978	1979
Opbrengst per 100 gld. totale kosten	84.	85	100	75	76
Arbeidsopbrengst per ondernemer (gulden per bedrijf 1)	5570	9360	34790	-7420	-5600

1) Bronnen: "Tuinbouwcijfers 1980" (LEI en CBS), LEI: "Landbouw-Economisch Bericht 1980" en boekhoudnet (voor '79 zijn de cijfers geraamd).

Dit ongunstige resultaat is een van de oorzaken geweest dat het aantal fruitteeltbedrijven sterker verminderde dan de rest van de bedrijven. Bovendien kwamen naar voren dat de vermindering van het fruitareaal in Groenraven relatief snel is gegaan, terwijl tevens een iets groter gedeelte tot de nevenbedrijven ging behoren.

Van groot belang voor het prijspeil van appels (de peren doen het in het algemeen minder slecht) is de totale produktie in de EG-landen. De appelproduktie in de EG is te groot voor het verkrijgen van lonende prijzen. Bovendien is er de appelimport uit andere landen. Binnen de Gemeenschap ondervinden de Nederlandse appeltelers met name concurrentie van Frankrijk. Daaraan kunnen zij alleen het hoofd bieden door de kwaliteit van hun produkt te verhogen, want de binnenlandse markt ontwikkelt zich steeds meer in de richting van een kwaliteitsmarkt. Van de zijde van het bedrijfsleven werd, ten einde de bedreigde continuïteit van een groot aantal bedrijven veilig te stellen, dan ook een actieprogramma voorgelegd aan de overheid. Dit programma bevat o.a. voorstellen gericht op concentratie van het aanbod, de verbetering van kwaliteit en presentatie, de vernieuwing van het rassenbestand en de beëindiging van bedrijven met onvoldoende perspectief.

Tussen de bedrijven onderling komen er bovendien grote verschillen in bedrijfsresultaten voor. Uit een LEI-onderzoek 1) blijkt hierover het volgende. Van de tussen de bedrijven optredende verschillen in ondernemersoverschot per hectare hangt 12% samen met verschillen in de oppervlakte fruit. In het algemeen vertonen grotere bedrijven een gunstiger resultaat. Hiervoor zijn twee belangrijke oorzaken aan te wijzen, nl. lagere kosten van de duurzame produktiemiddelen en de algemene kosten per ha en de geringe arbeidskosten per ha. De opbrengsten per ha daarentegen vertonen geen samenhang met de bedrijfsgrootte, zodat de genoemde kostenverschillen rechtstreeks in het ondernemersoverschot tot uitdrukking komen.

Een toeneming van de kg-opbrengst per ha blijkt, bij gelijke bedrijfsgrootte en een nagenoeg gelijk sortiment, samen te gaan met een stijging van de arbeidskosten, de kosten van materialen en diensten van derden en de kosten van de duurzame produktiemiddelen. Hogere kg-opbrengsten per ha verhogen de geldopbrengsten per ha echter zodanig dat ondanks de hogere kosten, het ondernemersoverschot sterk toeneemt. Van het totale verschil in ondernemersoverschot kon 25% door verschillen in kg-opbrengsten worden verklaard. Naast de genoemde samenhang tussen de arbeidskosten per ha en de oppervlakte fruit per bedrijf, treden op bedrijven van gelijke grootte aanzienlijke verschillen in arbeidskosten op die het gevolg zijn van verschillen in "arbeidsefficiëntie". Verbetering van de arbeidsefficiëntie - of met andere woorden: een daling van de arbeidskosten per ha - heeft een belangrijke stijging van het ondernemersoverschot ten gevolge. Dit effect wordt nog versterkt

- 1) "Enkele oorzaken van verschillen in de bedrijfsuitkomsten van fruitbedrijven"; LEI Mededeling No. 190 van mei 1978.

doordat op bedrijven met een efficiënte arbeidsaanwending ook de kosten van materialen en diensten van derden lager zijn.

Hogere kg-opbrengsten per ha en een betere kwaliteit geven in het algemeen gunstiger bedrijfsresultaten. Hierbij kan een relatie worden gelegd met de sterk gestegen grondprijzen (die tot intensivering aanmoedigen), waarbij tevens nadruk verdient dat daarom geen concessies aan de kwaliteit van de grond kunnen worden gedaan (wat in het verleden wel eens gebeurde).

6.3 De glasgroenteteelt

Het areaal groenten onder glas en het aantal bedrijven met glasgroenteteelt in Groenraven zijn gering. In tegenstelling tot de fruitteelt, was er evenwel in de afgelopen periode enige groei.

Toch zijn in deze tuinbouwsector de kosten sinds 1973 steeds hoger geweest dan de opbrengsten en is ook hierin het rentabiliteitsverloop in het algemeen ongunstig, zeker vergeleken met belangrijke andere glastuinbouwsectoren, zoals de potplantenteelt.

Glasgroentebedrijven buiten het Zuidhollands Glasdistrict	1975	1976	1977	1978	1979 ¹⁾
Opbrengsten per 100 gld.					
totale kosten	88	94	86	81	80
Arbeidsopbrengst per onderne- mer (gulden per bedrijf)	15300	27200	13800	10300	10000

Bovendien is er een belangrijk verschil met de bedrijfsresultaten in het Zuidhollands Glasdistrict. In de eerste plaats zijn de glasgroentebedrijven er gemiddeld veel groter (in het LEI-boekhoudnet 304 sbe, tegen in overig Nederland 186 en in Groenraven 183 sbe). In de tweede plaats heeft men gemiddeld een gunstiger rentabiliteit. Zo was het overeenkomstige verloop van de opbrengsten per 100 gulden kosten in het Zuidhollands Glasdistrict 97, 98, 89, 90 en 89. De enkele glasbedrijven in Groenraven missen dus de voordelen van de centrumfunctie, die overeenkomstige bedrijven in het grote glascentrum in West-Nederland wel hebben. Anderzijds kunnen zij profiteren van de korte afstand tot de aan Laagraven grenzende veiling.

6.4 De intensieve veehouderij

De takken van intensieve veehouderij in ons land worden gekenmerkt door een wisselvallig verloop van de opbrengstprijzen en

1) Raming.

van de voederprijzen. De terugval in de rentabiliteit in 1978/79 deed zich bij alle takken voor.

Bedrijven met overwegend intensieve veehouderij	1975	1976	1977	1978	1979 1)
Opbr. per 100 gld. totale kosten:					
grotere bedrijven	101	91	95	93	93
kleinere bedrijven	86	80	85	83	82
Arbeidsopbrengst van de ondernemer (gld. per bedr.):					
grotere bedrijven	44800	16100	29800	23600	22400
kleinere bedrijven	15600	4300	11300	11500	9100

In Groenraven zijn de voornaamste takken de varkensmesterij en de varkensfokkerij. Specialisatie - samengaand met modernisering van het bedrijf - in de rundveehouderij zal specialisatie in de varkenshouderij versnellen. Dit geldt vooral voor de varkensfokkerij en in veel mindere mate voor de mesterij.

De cijferreeksen ondersteunen het in het voorgaande gestelde dat bij een - overigens niet ongelimiteerde - schaalvergroting aanzienlijke schaalvoordelen zijn te behalen. Anderzijds zal de uitbreiding van de varkensstapel, zoals in het verleden het geval was, waarschijnlijk veel geringer worden. De exportmogelijkheden voor Nederland in de EG zullen naar verwachting nog slechts in beperkte mate kunnen toenemen. Verder zal rekening moeten worden gehouden met een toenemende druk voor wat betreft de milieuhygiëne, die kostenverhogend werkt. Vooral in Groenraven, waar vele bedrijven met intensieve veehouderij niet ver van burgerwoningen zijn gesitueerd, kan dit een struikelblok vormen.

6.5 De economische betekenis van de landbouw in het gebied

In het voorgaande is aangegeven welke produktierichtingen voorkomen en in welke omvang. De gegevens die hieraan ten grondslag liggen bieden de mogelijkheid in te gaan op de economische betekenis van de land- en tuinbouw in Groenraven.

Veelal zijn de bedrijfsresultaten in de land- en tuinbouw - volgens bedrijfseconomische maatstaven - negatief. Hierdoor is men geneigd het economisch belang van de agrarische produktie te onderschatten. De economische betekenis kan men definiëren als de hoeveelheid inkomen die gevormd wordt. Elk bedrijf koopt grond-

1) Raming.

stoffen aan, betaalt voor diensten en verkoopt produkten. Als op de verkoopwaarde van deze produkten de kosten van aangekochte grondstoffen en diensten in mindering worden gebracht, resteert de beloning voor de op bedrijven geleverde arbeid en voor het in de grond en goederen geïnvesteerd vermogen.

Een schatting hiervan kan worden gemaakt op basis van gegevens in het LEI-boekhoudnet, dat gebaseerd is op een steekproef van bedrijven. Hieruit kunnen van verschillende bedrijfstypen de kosten van grondstoffen en diensten en de opbrengsten per sbe worden berekend. 1) Uiteraard vertoont het produktieproces van gebied tot gebied grote variaties, maar voornoemde kengetallen bieden voldoende aanknopingspunten om tot een globale schatting te komen, zoals in de tabel (en uitvoeriger in bijlage 6) is weergegeven.

Tabel 6.2 Globale schatting van de omzet en van de toegevoegde waarde (in guldens) van de land- en tuinbouw in Groenraven in 1980

	Non-factor- kosten 1)	Opbrengsten	Netto- toegevoegde waarde 2)
Rundveehouderij c.a.	9.469.000	16.013.000	6.544.000
Intensieve veehouderij	3.374.000	4.460.000	1.086.000
Fruitteelt	1.676.000	2.429.000	753.000
Overige tuinbouw	2.181.000	2.841.000	660.000
Totaal	16.700.000	25.743.000	9.043.000

1) Kosten van grondstoffen en diensten (inclusief afschrijvingen).

2) Opbrengsten minus non-factorkosten.

Op basis van deze kengetallen en de samenstelling van de produktie kan berekend worden dat de bedrijven in Groenraven in 1980 globaal genomen voor 16 à 17 miljoen gulden aan goederen en diensten aankochten en voor 25 à 26 miljoen gulden aan produktie verkochten. Voor de inzet van kapitaal, grond en voor het werk dat op de bedrijven in het gebied werd verricht, ontvingen de bedrijfs- hoofden, meewerkende gezinsleden, verdere medewerkers, verpachters en kapitaalverschaffers van alle bedrijven tezamen in 1980 dus ongeveer 9 miljoen gulden. Uit de hoogte van de bedragen van de aangekochte produktiemiddelen en van de verkochte produkten blijkt de betekenis voor de andere sectoren van de economie.

1) De steekproef heeft alleen betrekking op bedrijven groter dan 66 sbe. Hoewel niet zeker is of voor kleinere bedrijven en voor nevenbedrijven dezelfde normen gelden, is daar hierbij wel van uitgegaan.

7. De toekomstige ontwikkeling van de landbouw in Groenraven

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van de landbouw in Groenraven in de komende periode van tien jaren. Deze ontwikkelingen liggen uiteraard in het verlengde van de ontwikkelingen in de voorbije jaren. Veelal gaat het dus om een doortrekken van trends uit het verleden.

Wat het ruimtegebruik betreft, kan niet van een doortrekken van de ontwikkelingen uitgegaan worden. Het gebied ligt aan de rand van stedelijke agglomeraties. Dit stedelijke gebied wordt sterk uitgebreid, hetgeen in sommige delen van het gebied schoksgewijze veranderingen teweeg brengt. Wat deze uitbreiding van het stedelijke gebied betreft, verschaft het streekplan en het daarop gebaseerde bestaande beleid basisinformatie.

Als vervolg op het streekplan van 1974 wordt een recreatiebasisplan opgesteld. De realisering van een recreatiebasisplan heeft uiteraard ook belangrijke gevolgen voor de landbouw. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk over de toekomstige ontwikkeling van de landbouw wordt nagegaan wat de betekenis is van het realiseren van het recreatiebasisplan voor de landbouw.

7.2 De vermindering van de oppervlakte cultuurgrond op basis van bestaande beleidsvoornemens

In het provinciale en gemeentelijke beleid worden een aantal functiewijzigingen voor dit gebied voorzien. Sommige hiervan hebben inmiddels reeds plaatsgehad; andere zullen nog gerealiseerd worden. Daarom is, op basis van informatie die door het SAU is verstrekt, nagegaan hoe naar verwachting het grondgebruik zich zal ontwikkelen. Hierbij is uitgegaan van min of meer vaststaand beleid. Het betreft hier de werkelijke functiewijzigingen. Het kan dus zijn dat bepaalde oppervlaktes reeds eerder aangekocht zijn doch dat de functiewijziging in 1980 nog niet gerealiseerd was.

De belangrijkste functiewijzigingen zullen zich voordoen in de omgeving van Houten en in het deelgebied Galecop. Deze laatste functiewijziging heeft vooral betrekking op het noordelijke gedeelte, te weten Papendorp.

Er bestaan verschillen tussen de oppervlakte grond in een bepaald deelgebied en de oppervlakte die de agrarische bedrijven die in dat deelgebied liggen in gebruik hebben. Dit heeft verschillende oorzaken. Een eerste oorzaak is dat een gedeelte van elk gebied bestaat uit algemene voorzieningen als wegen, waterlopen en dergelijke. Een van de oorzaken is ook dat een gedeelte

van de cultuurgrond niet in gebruik is bij geregistreerde bedrijven, doch bij personen die zo weinig aan landbouw doen dat ze bij de telling buiten beschouwing blijven. Een derde oorzaak is dat sommige geregistreerden cultuurgrond in gebruik hebben in een ander deelgebied dan waarin het bedrijfsgebouw ligt. Zo is van de cultuurgrond in Oudwulverbroek-Oost nogal veel grond in gebruik bij agrariërs die buiten dit deelgebied wonen. Een vierde oorzaak van verschillen is dat wanneer men het heeft over cultuurgrond, verschillende definities gebruikt worden. De totale oppervlakte cultuurgrond in een gebied wordt doorgaans uitgedrukt in oppervlakte kadastrale maat (dus inclusief sloten en paden), de oppervlakte cultuurgrond van geregistreerde bedrijven wordt doorgaans uitgedrukt in oppervlakte gemeten maat.

Tabel 7.1 Functiewijzigingen van de totale oppervlakte in de periode 1980 - 1990 (in ha)

Deelgebied	stads- en dorps- gebied	Toename in ha van:			
		infra- struk- tuur	werk- ge- bied	recre- atie- gebied	to- taal
De Meern	30	-	25	-	55
Rijnenburg	-	-	-	-	-
Galecop c.a.	-	-	100	65	165
Laagraven	-	-	-	22 1)	22
Oudwulverbroek-W.	-	-	-	-	-
Oudwulverbroek-O.	-	-	25	-	25
Vuylcop	-	-	-	-	-
Houten c.a.	175	20	-	-	195
Totaal	205	20	150	87	462

1) Deze oppervlakte is ook opgenomen in het recreatiebasisplan

Het bestaan van deze verschillen maakt het ook moeilijker om het effect van onttrekking in een bepaald deelgebied op de agrarische bedrijven aan te geven. Een schatting hiervan is evenwel noodzakelijk. Hiertoe is per deelgebied bepaald welk percentage van de totale oppervlakte functiewijziging ondergaat. Deze percentages zijn toegepast op de oppervlakte cultuurgrond (gemeten maat) van de geregistreerde bedrijven. In tabel 7.2 is aangegeven wat het effect van de onttrekkingen zoals die in tabel 7.1 zijn aangegeven, is op de cultuurgrond van de in elk deelgebied geregistreerde bedrijven.

Tabel 7.2 Het effect van de functiewijzigingen over de periode 1980 - 1990 op de cultuurgrond van de geregistreerde bedrijven

Deelgebied	Oppervlakte in 1980 van de geregistreerde bedrijven (ha)	Onttrekkingen in ha in 1980 - 1990
De Meern	384	46
Rijnenburg	561	4
Galecop c.a.	217	91
Laagraven	232	7
Oudwulverbroek-West	204	3
Oudwulverbroek-Oost	371	17
Vuylcop	67	0
Houten c.a.	229	175
	2266	343

7.3 De vermindering van het aantal bedrijven

De aantalsontwikkeling is het resultaat van uittreding en toetreding van bedrijfshoofden. Uittreding vindt ook plaats zonder dat cultuurgrond aan de landbouw wordt onttrokken. Ze gaat dan samen met natuurlijke oorzaken (gaan rusten, ziekte, overlijden), met beroepsverandering of met overige oorzaken (waaronder overname van een bedrijf elders). De toetreding wordt nagenoeg geheel beïnvloed door het aantal opvolgers in het gebied. Nieuwe bedrijven worden hier bijna niet gesticht en vreemden nemen geen bedrijf over.

In hoeverre bij uittreding onteigening een rol speelt, is niet duidelijk te onderscheiden. We gaan ervan uit dat dit in de komende jaren een even grote rol speelt als in het verleden. Zoals in de voorgaande paragraaf is aangegeven zijn immers ook de komende jaren omvangrijke onttrekkingen te verwachten.

Een belangrijk gegeven met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van het aantal bedrijven is in de eerste plaats de opvolgingssituatie (tabel 3.5). Voor het bepalen van het aantal bedrijfshoofden dat de landbouw zal verlaten wegens beroepsbeëindiging, wordt uitgegaan van de leeftijdssituatie in 1980 en het voor 1975-1980 waargenomen beëindigingspatroon. Welk aantal bedrijven van beroepsbeëindigers in de toekomst als hoofdberoepsbedrijf zal worden voortgezet, is sterk afhankelijk gesteld van de huidige opvol-

gingssituatie. Wel wordt daarbij rekening gehouden met het verdwijnen van enkele bedrijven ondanks dat er een opvolger is en wel in dezelfde mate als waarin dit over 1975 - 1980 plaats had.

Over beroepsverandering zijn geen harde gegevens beschikbaar. Hier wordt verband gelegd met de bedrijfsomvang. Uit een vergelijking van het aantal bedrijven beneden de omvang van 120 sbe in 1975 en 140 sbe in 1980 blijkt dat weliswaar het percentage jongeren met een vrij klein bedrijf iets is afgenomen, maar nog aanzienlijk is (een derde). Vandaar dat verwacht moet worden dat ook in de toekomst nog ondernemers van beroep zullen veranderen.

In de periode 1975 - 1980 verdwenen ook enkele bedrijven om andere redenen. Bij de vooruitbeschouwing is een zelfde percentage aangehouden als over deze periode is waargenomen.

Bij een ontwikkeling zoals in het voorgaande is beschreven en in bijlage 7 verder is uitgewerkt, zijn er 80 hoofdberoepsbedrijven in 1990. Dit komt neer op een jaarlijkse vermindering in de komende jaren met 3,7% (over 1975 - 1980: 3,0%).

Uitgaande van het berekende aantal hoofdberoepsbedrijven en de "bewegingen" (ten aanzien van de nevenbedrijven) in het verleden, is ook een vooruitberekening gemaakt van het aantal bedrijven in de C- en D-beroepsgroepen. Dit resulteert in het volgende totaalbeeld.

Tabel 7.3 Ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1975 - 1980

	1975	1980	1985	1990
Hoofdberoepsbedrijven	134	115	97	80
C-bedrijven	73	57	44	34
D-bedrijven	<u>44</u>	<u>43</u>	<u>41</u>	<u>38</u>
Totaal	251	215	182	152

7.4 Verwachte ontwikkelingen in het grondgebruik

In par. 7.2 is aangegeven dat de onttrekkingen tot gevolg zullen hebben dat de oppervlakte bij de geregistreerde bedrijven zal verminderen met + 343 ha. Daarbij komt nog dat het opheffen van bedrijven tot gevolg heeft dat grond uit de registratie verdwijnt. In de afgelopen jaren betrof dit per opgeheven bedrijf gemiddeld 1,25 ha. In de komende tien jaren zullen naar verwachting 63 bedrijven beëindigd worden. Uitgaande van een zelfde gemiddelde bedrijfsoppervlakte als in het verleden, zal dit tot gevolg hebben dat 79 ha uit de registratie verdwijnt. De totale oppervlakte van bovengenoemde 152 geregistreerde agrarische bedrijven zal dus naar verwachting + 1844 ha bedragen.

In de afgelopen jaren is het gedeelte van de cultuurgrond dat

in gebruik is bij nevenberoepsbedrijven en bij rustende boeren aanmerkelijk toegenomen. De belangrijkste oorzaak is dat boeren die elders gaan werken of gaan rusten het bedrijf en de grond niet geheel afstoten doch (voorlopig) in verkleinde vorm voortzetten. Wanneer dit in de komende jaren in dezelfde mate voorkomt, zal het grondgebruik bij de verschillende categorieën bedrijven zich ontwikkelen zoals weergegeven is in tabel 7.4.

Tabel 7.4 De ontwikkeling van de oppervlakte cultuurgrond bij de verschillende categorieën bedrijven

	1975		1980		1990	
	ha	%	ha	%	ha	%
Hoofdberoepsbedrijven	2133	81,6	1750	77,2	1263	68,5
Nevenberoepsbedrijven	275	10,5	268	11,8	266	14,4
Rustende boeren	207	7,9	248	11,0	315	17,1
Totaal	2615	100	2266	100	1844	100

De verhoudingen tussen de gewassen die men heeft, veranderde in de afgelopen jaren slechts zeer weinig. De belangrijkste verandering betrof de vermindering van de oppervlakte fruitteelt. In 1975 was 9,6% van de oppervlakte in gebruik voor fruit, in 1980 nog 7,6%. Naar verwachting zal de oppervlakte fruit verder verminderen. De rentabiliteit van deze sector is voortdurend ongunstig. Onder de fruittelers zijn daarenboven relatief veel ouderen zonder opvolger. De trend uit het verleden doortrekkende, zal in 1990 + 4% van de oppervlakte voor de fruitteelt in gebruik zijn. Tegenover de vermindering van het areaal fruit staat een toename van het percentage grasland.

Tabel 7.5 Het grondgebruik in 1980 en de verwachting voor 1990 (in ha).

	1980			1990		
	Hoofd- beroeps- bedrijven	Overige bedrij- ven	To- taal	Hoofd- beroeps- bedrijven	Overige bedrij- ven	To- taal
Grasland	1566	449	2015	1160	544	1704
Snijmais	40	4	44	38	6	44
Overig bouwland	11	1	12	-	-	-
Tuinbouw open grond 1)	10	3	12	9	2	11
Fruitteelt	118	54	172	51	23	74
Glastuinbouw	5	6	11	5	6	11
Totaal	1750	516	2266	1263	581	1844

Een andere wijziging in het grondgebruik betrof de akkerbouw. Hier werd de teelt van snijmais uitgebreid ten koste van andere akkerbouwgewassen. De oppervlakte bouwland die niet met mais be- teeld wordt, betreft nu nog slechts enkele ha, zodat dit proces zal gaan vertragen. In de overige grondgebruiksvormen deden zich nagenoeg geen wijzigingen voor. Voor 1990 wordt dan ook van de- zelfde verhoudingen uitgegaan als in 1980.

7.5 De ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de veestapel

Aangezien verwacht moet worden dat ook in de komende jaren het inkomen van de boeren "uit de markt" moet komen, kan er van worden uitgegaan dat het proces van achterblijvende opbrengstprij- zen bij stijgende kosten, zich voortzet. De noodzaak tot inkomens- verbetering impliceert een niet aflatende drang de bedrijfsomvang te vergroten en de bedrijfsorganisatie te moderniseren.

Een gelukkige bijkomstigheid is dat in Galecop c.a. en in Houten c.a., waar de onttrekking van cultuurgrond grotendeels zal plaats hebben, de produktieomstandigheden niet het gunstigst zijn of reeds bijna geen hoofdberoepsbedrijven meer zijn.

Een zelfde opvoering van de veedichtheid als in het jongste verleden zou betekenen dat de veedichtheid in 1990 circa 4 g.v.e. per ha zou zijn. Dit zou alleen bereikt kunnen worden bij een uit- zonderlijke bedrijfsopzet (zomerstalvoeding met maximale kracht- voergiften) of wanneer grote ruwvoederaankopen worden gedaan. We- liswaar hebben de bedrijven met een ligboxenstal reeds een vee- dichtheid van 3,3 g.v.e. per ha, maar voor het gebied als geheel is dit niet realiseerbaar.

De maximaal haalbare veedichtheid van het gebied als geheel is van velerlei factoren afhankelijk (produktiviteit van het gras- land, hoeveelheid snijmais, omweidingssysteem, enz.). Uit de pu- blikatie "Normen voor de voedervoorziening" van het Proefstation voor de Rundveehouderij valt af te leiden dat op goede vechthou- dende zandgronden het maximaal haalbare uit eigen ruwvoer circa 3,2 koeien per ha bedraagt 1).

De veedichtheid in geheel Groenraven (inclusief de nevenbe- drijven) bedraagt 2,6 g.v.e. per ha, die van de hoofdberoepsbe- drijven 3,0, die van de bedrijven met een ligboxenstal 3,3 en die van de bedrijven kleiner dan 20 ha met een ligboxenstal 4,1 g.v.e. per ha. Op vele bedrijven waarop een ligboxenstal is verschenen,

-
- 1) Bij afstoting van de jongveeopfok, een omweidingssysteem om de twee dagen, een melkproduktie van 5000 kg per jaar en per koe een winterdagrantsoen van kuilvoer, bevattende 5 kg droge stof (waarvan 2 kg uit graskuilvoer en 3 kg uit de snijmaiskuil).

heeft een grote, sprongsgewijze uitbreiding van de veestapel en verhoging van de veedichtheid reeds plaatsgehad. Er zijn bedrijven waarop het maximaal haalbare reeds is bereikt en men ruwvoeder aankoopt. In deze gevallen streeft men er naar om de eigen ruwvoederwinning zo ver mogelijk op te voeren. Een optimale waterhuishouding is evenwel niet overal aanwezig (zie onder 2.4). Voorts zijn er bedrijven waarop de oppervlakte van de huiskavel een belemmering vormt voor modernisering, waardoor de opvoering van de veedichtheid er achterblijft. Ook zal het altijd wel zo blijven dat er bedrijven zijn met een aflopend karakter, waar men niet geneigd is terwille van een moderne opzet grote investeringen te doen. Mede op grond van deze overwegingen zal naar verwachting de verhoging van de veedichtheid in de komende jaren beperkt blijven. Niettemin zijn er nog + 15 bedrijven waarop gezien de ligging, de bedrijfsoppervlakte en de verkaveling de bouw van een ligboxenstal mogelijk is 1). Dit gaat normaliter gepaard met een verhoging van de veedichtheid. Wanneer deze 15 bedrijven de veedichtheid verhogen tot een zelfde niveau als van de bedrijven met een ligboxenstal, betekent dit op deze bedrijven een uitbreiding met + 175 koeien. Voor de rest wordt - op het kleiner wordende areaal een zelfde veedichtheid aangehouden als thans. Dit houdt in dat verhoging van de melkveedichtheid op het ene bedrijf naar verwachting doorgaans zal opwegen tegen verlaging op het andere bedrijf.

Tabel 7.6 De omvang en samenstelling van de rundveestapel

	1980			1990		
	Hoofd- beroeps- bedrijven	Overige bedrij- ven	To- taal	Hoofd- beroeps- bedrijven	Overige bedrij- ven	To- taal
Ha grasland	1566	449	2015	1160	544	1704
Ha mais	40	4	44	38	6	44
Ha totaal	1606	453	2059	1198	550	1748
Aantal koeien	3825	69	3894	3155	-	3155
Stuks jongvee	2105	410	2505	1605	865	2470
Stuks mestvee	57	120	177	-	170	170
Aantal schapen	323	461	784	240	726	966
Aantal g.v.e.	4813	518	5331	3821	572	4393
Koeien/100 ha	238	15	189	263	-	263
G.v.e./100 ha	300	114	259	319	104	251

1) Bedrijven die als "blijvers" zijn beschouwd, niet in Galecop en Houten liggen (hier vinden immers belangrijke onttrekkingen plaats), minstens 15 ha hebben en waarvan minstens 10 ha bij huis ligt.

De veedichtheid (althans wat betreft eigen vee) van de nevenbedrijven zal waarschijnlijk laag blijven. Er wordt van uitgegaan dat het aantal (eigen) g.v.e. per ha op deze bedrijven ongewijzigd blijft.

Een verdere verschuiving in de verhouding tussen aantal koeien en stuks jongvee ten gunste van het melkvee, is praktisch niet meer mogelijk. Voor vervanging en selectie is een jongveebezetting van ongeveer 60 stuks jongvee per 100 melkkoeien namelijk noodzakelijk. Evenals thans het geval is, zal deze verhouding van bedrijf tot bedrijf sterk uiteenlopen.

Het in Groenraven aanwezige mestvee wordt in toenemende mate op de nevenbedrijven gehouden. Naar verwachting zal op de hoofdberoepsbedrijven de mestveehouderij geheel verdwijnen.

De in het voorgaande beschreven verwachtingen over de ontwikkelingen in de rundveehouderij, zijn in tabel 7.6 weergegeven.

Bij een dergelijke ontwikkeling neemt het aantal koeien in de komende jaren flink af. De oorzaken hiervan zijn:

- a. vermindering van het grasland door onttrekking en
- b. relatieve toename van het grasland op de overige bedrijven, terwijl op deze bedrijven de melkveehouderij verdwijnt en men meer jongvee, mestvee en schapen gaat houden.

In de afgelopen jaren was er een vrij sterke groei van de intensieve veehouderij. Deze produktietak is ook de enige - althans op de hoofdberoepsbedrijven - waarin groei was. Voor het grootste gedeelte had deze toename plaats op de gespecialiseerde bedrijven. Het aantal van deze bedrijven is - hoewel nog klein - toegenomen. Onder deze bedrijven zijn er enkele met reeds een grote produktie-omvang, met name in de varkensfokkerij. Mede gezien de over een reeks van jaren lager wordende rentabiliteit van de vleesproduktie is een tragere groei te voorzien. De te verwachten lagere rentabiliteit wordt veroorzaakt door hoger wordende voederprijzen bij een stagnerende prijsontwikkeling van vlees. Deze stagnatie is onder andere te wijten aan een geringere groei van de vraag onder invloed van de tragere welvaartstoename. De groei van de produktieomvang van de intensieve veehouderij wordt globaal geschat op ± 400 sbe.

7.6 De ontwikkeling van de bedrijfsomvang en van de bedrijfsstructuur

De in par. 7.4 en 7.5 beschreven ontwikkelingen van het grondgebruik en van de omvang en samenstelling van de veestapel, kunnen uitgedrukt worden in standaardbedrijfseenheden. Standaardbedrijfseenheden zijn immers verhoudingsgetallen waarmee de produktie in de verschillende takken onder een noemer gebracht kunnen worden en waarmee de economische omvang kan worden bepaald. Een standaardbedrijfseenheid kwam in 1975 overeen met een hoeveelheid factorkosten van 400 gulden. Door de inflatie is dit momenteel uiteraard meer.

Tabel 7.7 De omvang van de produktie in standaardbedrijfseenheden (sbe)

Produktie- sector	1980			1990		
	Hoofd- beroeps- bedrijven	Overige bedrij- ven	To- taal	Hoofd- beroeps- bedrijven	Overige bedrij- ven	To- taal
Rundveehouderij	13293	1509	14802	10375	1504	11879
Intensieve veeh.	2678	426	3104	3075	446	3521
Tuinbouw	3797	2845	6642	2536	2296	4832
Totaal	19768	4780	24548	15986	4246	20232

Uit deze tabel blijkt dat de economische betekenis van de landbouw in de komende jaren met bijna 2% per jaar zal vermindern. In de afgelopen vijf jaar was er ook reeds een vermindering doch deze was geringer. De belangrijkste dalingen zijn te verwachten in de rundveehouderij en de tuinbouw op de hoofdberoepsbedrijven. De betekenis van de intensieve veehouderij wordt groter.

Het proces van vermindering van het aantal bedrijven, groei van de intensieve veehouderij en inkrimping in de andere produktietakken, zal niet fundamenteel anders verlopen dan in de voorbije jaren. Wanneer we dit als uitgangspunt nemen, is het mogelijk ook voor de komende jaren de ontwikkeling van het aantal bedrijven naar type aan te geven. Dit wordt, uitgaande van de "blijvende" bedrijven in 1980, gedaan met behulp van de veranderingen over de periode 1975 - 1980. Wel wordt deze ontwikkeling beïnvloed, evenals in het recente verleden, door de grondonttrekking. In de afgelopen jaren is hierdoor het aantal fruitteeltbedrijven (in Houten) extra verminderd. De toekomstige grondonttrekkingen zullen méér dan voorheen grasland betreffen.

Tabel 7.8 Ontwikkeling van het aantal bedrijven naar type (hoofdberoepsbedrijven)

Hoofdberoepsbedrijven	1975	1980	1990
"Zuivere" rundveebedrijven	81	66	42
Overige rundveebedrijven	20	15	7
Intensieve veehouderijbedrijven	4	7	9
Fruitteeltbedrijven	14	9	4
Glastuinbouwbedrijven	7	8	8
Gemengde bedrijven	8	10	10
Totaal	134	115	80

Gezien de kleine aantallen bedrijven van enkele typen, moet men de uitkomst met de nodige voorzichtigheid gebruiken. Volgens deze berekening blijft het aantal "zuivere" rundveebedrijven meer dan de helft van het totale aantal bedrijven uitmaken. In absolute zin zal alleen het aantal intensieve veehouderijbedrijven iets toenemen.

7.7 De ontwikkeling van de oppervlakte, omvang en arbeidsbezetting per bedrijf

De gemiddelde bedrijfsoppervlakte zal naar verwachting de komende jaren niet veranderen doch ongeveer 15 ha blijven. Het gemiddelde beeld van de rundveebedrijven zal er evenwel wel iets gunstiger gaan uitzien. Dit komt niet doordat men er in slaagt zijn bedrijf te vergroten. De oorzaak is dat vooral kleinere rundveebedrijven zullen worden opgeheven of van bedrijfstype veranderen. Wat resteert zijn de iets grotere.

Tabel 7.9 De gemiddelde oppervlakte per type op de hoofdberoepsbedrijven

	Gemiddelde oppervlakte in ha		
	1975	1980	1990
"Zuivere" rundveebedrijven	18,0	19,1	21,7
Overige rundveebedrijven	18,8	14,9	16,4
Intensieve veehouderijbedrijven	8,8	2,9	2,7
Fruitteltbedrijven	10,3	11,2	15,0
Glastuinbouwbedrijven	1,4	1,4	1,5
Gemengde bedrijven	14,1	13,3	13,7
Totaal	15,9	15,2	15,7

Tussen de deelgebieden bestaan aanmerkelijke verschillen. In het westen (De Meern, Rijnenburg) zal de gemiddelde oppervlakte toenemen van 15 ha in 1980 tot 20 ha in 1990. In het middengedeelte (Galecop, Laagraven, Oud Wulverbroek-West en Vuylcop) daalt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte van 15,6 ha in 1975 via 13,6 ha in 1980 tot 8,4 ha in 1990. In Oud Wulverbroek-Oost stijgt de gemiddelde oppervlakte van 17,3 ha in 1980 tot ongeveer 19,3 ha in 1990.

De gemiddelde productieomvang op de hoofdberoepsbedrijven, gemeten in standaardbedrijfseenheden, steeg tussen 1975 en 1980 van 151 tot 172 sbe. Naar verwachting zal deze omvang in 1990 ongeveer 199 sbe bedragen. Ter verkrijging van een voldoende inkomen, dat een redelijke beloning vormt voor de ingebrachte arbeid en vermogen, is een bepaalde bedrijfsomvang nodig. Door de veranderingen in de stand van de techniek en de veranderingen in de

verhoudingen tussen opbrengsten en kosten, moet om een zelfde niveau van beloning te verkrijgen, de bedrijfsomvang toenemen. Volgens de "Nota Lanbouwverkenningen" (Ministerie van Landbouw, 1977) zou tussen 1974 en 1990 een toename nodig zijn van 135 naar 220 sbe, ofwel 5 sbe per jaar. Voor Groenraven bedraagt de verwachte toename slechts 2,5 sbe per jaar. Deze relatief trage groei wordt vooral veroorzaakt door grondonttrekking. Het niveau van beloning zal dus naar verwachting lager worden.

De bedrijven hebben doorgaans (75%) een vaste arbeidsbezetting van één man. De overige bedrijven zijn voornamelijk tweemans-bedrijven, waarop in het kader van de bedrijfsopvolging een zoon meewerkt. De gemiddelde arbeidsbezetting bedraagt 1,25 mannen per bedrijf. Dit patroon is zeer stabiel. Voor 1990 betekent een zelfde gemiddelde arbeidsbezetting, dat dan naar verwachting 100 personen op de landbouwbedrijven in dit gebied volledig werkzaam zullen zijn. Dit betekent een vermindering van 44 personen ten opzichte van 1980. Tussen 1975 en 1980 bedroeg de vermindering 26 personen.

7.8 De gevolgen van het recreatiebasisplan voor de structuur van de landbouw

In het recreatiebasisplan is aangegeven hoeveel ha cultuurgrond aan het agrarisch gebruik zal worden onttrokken. Daarnaast is een schatting gemaakt van de periode waarin de functiewijzigingen gerealiseerd worden.

Tabel 7.10 Functiewijziging per deelgebied en per periode

	1980 - 1990			1990 - 2000		
	Re- cre- atie	Natuur- gebied+ landschap	To- taal	Re- cre- atie	Natuur- gebied+ landschap	To- taal
De Meern	-	-	-	-	-	-
Rijnenburg	10	-	10	-	-	-
Galecop	100	50	150	75	-	75
Laagraven	115	25	140	50	25	75
Oudwulverbroek-W.	-	-	-	-	-	-
Oudwulverbroek-O	-	25	25	-	-	-
Vuylcop	-	-	-	-	-	-
Houten	-	-	-	-	-	-
Totaal	225	100	325	125	25	150

In het vervolg van deze beschrijving zal nagegaan worden hoe de functiewijzigingen tussen 1980 en 1990 het beeld van de land-

bouw in 1990 zullen beïnvloeden.

Tussen 1980 en 1990 zal realisering van het recreatiebasisplan 325 ha vergen. Een gedeelte van deze grond bestaat uit wegen, waterlopen, etc.. Verder is een gedeelte van de oppervlakte in gebruik bij kleine grondgebruikers die niet geregistreerd zijn bij de landbouwinventarisaties. Voorts is een gedeelte van de grond in gebruik bij geregistreerden in andere deelgebieden dan waar de onttrekking plaatsheeft. Tenslotte bestaat er een verschil tussen oppervlakte kadastrale en gemeten maat. Wat het effect is van deze onttrekkingen op de cultuurgrond van de geregistreerden binnen het gebied Groenraven is weergegeven in tabel 7.11. De functiewijzigingen zijn geconcentreerd in Galecop en Laagraven. Een klein gedeelte van de grond in Galecop is in gebruik bij boeren buiten deze deelgebieden.

Tabel 7.11 Het effect van functiewijzigingen in het kader van het recreatiebasisplan op de cultuurgrond van geregistreerde agrarische bedrijven in Groenraven.

Deelgebied	Geregistreerde oppervlakte in 1980 (ha)	Onttrekking voor recreatiebasisplan	
		tussen 1980 en 1990	na 1990
West (De Meern, Rijnenburg)	945	13	-
Midden (Galecop, Laagraven), Oudwulverbroek-West, Vuylcop, Houten)	950	137	70
Oost (Oudwulverbroek-Oost)	371	18	-
	2266	168	70

Het realiseren van het recreatiebasisplan zal tot gevolg hebben dat bedrijven zullen worden beëindigd en wel met name die bedrijven die liggen in de deelgebieden waar de onttrekking zal plaatshebben. Er wordt van uitgegaan dat bedrijven die elders liggen en door de onttrekking een veldkavel verliezen niet beëindigd worden. Hiervoor is aangegeven dat van de bedrijven in het middengebied tussen 1980-1990 137 ha onttrokken zal worden. Zonder deze claims voor het recreatiebasisplan zou de oppervlakte in dit deelgebied verminderd zijn van 950 in 1980 tot + 623 ha in 1990 (door uitbreiding in Houten en door functiewijzigingen in Papendorp). Het recreatiebasisplan zal dus in dit deelgebied tussen 1980 en 1990 + 22% extra ruimte behoeven. In deelgebied Oost zal het recreatiebasisplan 5% extra ruimte behoeven. In welke mate dit ook consequenties heeft voor de aantallen bedrijven is mede afhankelijk van de wijze waarop de grond verworven wordt. Worden gedeelten van bedrijven onttrokken die nodig zijn voor de realisering van de plannen

terwijl het bedrijf in verkleinde vorm blijft voortbestaan of worden hele bedrijven opgekocht om zodoende met de oppervlakte die niet nodig is voor de plannen andere bedrijven te compenseren? In de berekeningen wordt er van uitgegaan dat de onttrekking van 22% van de grond in het middengebied en 5% in Oost ook tot gevolg zal hebben dat 22% van de in het middengebied gelegen bedrijven zal verdwijnen en 5% in Oost.

Tabel 7.12 Bedrijven en de bijbehorende oppervlakte cultuurgrond zonder en met realisering van het recreatiebasisplan (situatie 1990)

	Zonder recreatiebasisplan				Met recreatiebasisplan			
	hoofdberoeps-bedrijven		overige bedrijven		hoofdberoeps-bedrijven		overige bedrijven	
	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha
West	34	694	22	177	34	684	22	174
Midden	29	243	47	380	22	190	37	296
Oost	17	326	3	24	16	309	3	23
Totaal	80	1263	72	581	72	1183	62	493

Zoals bovenstaande tabel aangeeft, zal onder deze veronderstellingen door realisering van dit plan het aantal hoofdberoeps-bedrijven met ongeveer 8 extra verminderen en het aantal overige bedrijven (bedrijven van personen met een hoofdberoep buiten de landbouw of van rustende boeren) met naar schatting 10. Van de bedrijven die in 1990 over zijn zullen er daarna door verdere realisering van het recreatiebasisplan nog 3 à 4 hoofdberoepsbedrijven en 5 à 6 nevenbedrijven verdwijnen. Voorts is het mogelijk dat, in sommige gevallen bedrijven die elders liggen en een kavel hebben liggen in het gebied dat onttrokken wordt naar aanleiding van deze onttrekking beëindigd worden.

De cultuurgrond wordt in steeds sterkere mate gebruikt voor de rundveehouderij (zie par. 7.4). Niettemin zal er naar verwachting ook over tien jaar nog tuinbouw voorkomen. De tuinbouw is voornamelijk geconcentreerd in het middengedeelte van Groenraven. Extra onttrekking ten behoeve van het recreatiebasisplan zal vooral in dit deelgebied gerealiseerd worden. Deze zal dus ook relatief sterk ten koste gaan van de tuinbouw.

De vermindering van de cultuurgrond zal uiteraard ook tot gevolg hebben dat de produktie in de veehouderij (en de tuinbouw) verminderd wordt. De extra vermindering van de oppervlakte grasland (en maisland) zal tot gevolg hebben dat het aantal koeien met naar schatting + 200 zal verminderen. De totale vermindering tot 1990 van het aantal grootveeëenheden op hoofdberoeps- en neven-

bedrijven zal + 300 à 350 g.v.e. bedragen.

De totale produktieomvang zal door de extra onttrekking in het kader van het recreatiebasisplan tussen 1980 en 1990 ook extra verminderen. In tabel 7.7 is aangegeven dat de produktieomvang in 1990 naar schatting 20232 sbe bedraagt. Door het recreatiebasis-

Tabel 7.13 Het grondgebruik op de landbouwbedrijven (hoofdberoeps- en nevenbedrijven) in 1990 zonder en met recreatiebasisplan.

	Zonder recreatiebasisplan			Met recreatiebasisplan		
	ha gras- land + mais	ha tuin- land	to- taal	ha gras- land + mais	ha tuin- land	to- taal
West	862	9	871	848	10	858
Midden	553	70	623	433	53	486
Oost	333	17	350	316	16	332
Totaal	1748	96	1844	1597	79	1676

plan komt de produktieomvang 1408 sbe lager uit (dus op 18824 sbe). Bij 400 gulden faktorkosten per sbe betekent dit dat over 10 jaar de opbrengsten op basis van faktorkosten per jaar 5 à 600.000 gulden minder zijn dan zonder het recreatiebasisplan. Door verdere onttrekkingen na 1990 wordt dit bedrag uiteraard nog hoger.

De vermindering van het aantal bedrijven en van de produktie in het kader van het realiseren van het recreatiebasisplan zal gepaard gaan met een vermindering van het aantal in de landbouw werkzame personen. De vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven met 8 vóór 1990 en 3 daarna, zoals hiervoor is aangegeven leidt dus tot een vermindering van + 10 personen vóór 1990 en 4 personen na 1990. Ook de vermindering van het aantal nevenbedrijven zal effect hebben op de in de landbouw te verrichten hoeveelheid arbeid. De arbeidskrachten op deze bedrijven hebben evenwel per definitie hun hoofdberoep niet in de landbouw. Opheffen van deze bedrijven gaat dus doorgaans niet gepaard met een vermindering van het aantal arbeidsplaatsen.

Samenvatting

- Achtergronden en doel van het onderzoek

Het onderzoeksgebied Groenraven ligt aan de zuidelijke rand van de stad Utrecht. Het is ca. 3800 ha groot.

Door het Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht (SAU) wordt op korte termijn voor het grootste gedeelte van dit gebied een recreatiebasisplan voorbereid. Dit plan vormt een nadere uitwerking en concretisering van de recreatieve functies die aan het gebied zijn toegekend in het streekplan Midden- en Zuidoost-Utrecht van 1974. Dit recreatiebasisplan is in de eerste plaats een sectorale visie. Dit betekent dat aanpassing van bestemmingsplannen voorafgegaan zal worden door een afweging van recreatieve belangen tegen onder andere agrarische belangen in het gebied. Om een gelijkwaardige afweging mogelijk te maken, is kennis van de plaatselijke landbouw noodzakelijk. Overleg tussen de Landinrichtingsdienst en het Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht heeft tot gevolg gehad dat het Landbouw-Economisch Instituut is verzocht een bijdrage te leveren aan het onderzoek naar de landbouw. Hiervoor is een iets groter gebied gekozen dan waarvoor een recreatiebasisplan wordt voorbereid. Het doel van deze bijdrage (in de vorm van deze nota) is: "het verschaffen van inzicht in de sociaal-economische positie van de landbouw in het gebied, met speciale aandacht voor het functioneren onder invloed van stedelijke ontwikkelingen".

- Agrarische bedrijven en arbeidskrachten

In 1980 lagen er in Groenraven 115 bedrijven waarop het bedrijfshoofd zijn hoofdberoep in de landbouw heeft en 102 nevenbedrijven. In het westelijke (de Meern, Rijnenburg) en in het oostelijke gedeelte (Oudwulverbroek-Oost) kwamen relatief minder nevenbedrijven voor dan in het middengedeelte. Vooral in het deelgebied Houten kwamen veel nevenbedrijven voor.

Het aantal hoofdberoepsbedrijven verminderde de afgelopen jaren vrij snel (3% per jaar). Een van de oorzaken die hierbij een rol speelde, was onteigening van cultuurgrond. In bijna de helft van de gevallen dat een bedrijf bij beroepsbeëindiging van het bedrijfshoofd verdween is grond door de overheid aangekocht. Dat er relatief veel nevenbedrijven voorkomen hangt voor een gedeelte ook samen met dit verminderingsproces: hoofdberoepsbedrijven die beëindigd gaan worden, worden vaak nog tijdelijk als nevenbedrijf voortgezet alvorens ze geheel gestopt worden.

Op meer dan twee derde van het aantal bedrijven overheeft de rundveehouderij. Verder komen er fruitteeltbedrijven, glastuinbouwbedrijven en intensieve veehouderijbedrijven voor.

De rundveehouderij overweegt in de meer grootschalige gebieden in het oosten en westen van Groenraven. In het middengedeelte komen relatief veel glastuinbouw en fruitteeltbedrijven voor.

De bedrijven zijn, enkele tuinbouwbedrijven uitgezonderd, allemaal gezinsbedrijf. In totaal werkten er in 1980 144 mannen op de bedrijven. De vermindering van dit aantal arbeidskrachten bedroeg de afgelopen jaren gemiddeld + 6 personen per jaar.

- De oppervlakte cultuurgrond

De oppervlakte cultuurgrond die in gebruik is bij de binnen dit gebied gelegen bedrijven bedroeg in 1980 2266 ha. Deze oppervlakte verminderde de afgelopen jaren vergeleken met andere gebieden zeer snel, namelijk met bijna 3% per jaar. Vooral in het middengedeelte (Houten, Laagraven, Oudwulverbroek-West) hadden veel onttrekkingen plaats.

De gemiddelde bedrijfsoppervlakte bedroeg in 1980 15,2 ha. In de afgelopen jaren had, in tegenstelling tot wat in andere gebieden doorgaans waargenomen wordt, een vermindering van deze gemiddelde oppervlakte plaats. In deze regio werd relatief veel grond aan de landbouw onttrokken zodat er ook weinig grond overbleef voor bedrijfsvergroting, met name in het middengedeelte. In het middengedeelte had dan ook een vermindering van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte plaats. In het westen (de Meern, Rijnenburg) en in het oostelijke deelgebied (Oudwulverbroek-Oost) nam de gemiddelde bedrijfsoppervlakte wel toe.

- Produktiepatroon en produktietakken

De belangrijkste produktietak is de rundveehouderij. Deze tak omvat tweederde, van de produktieomvang. Fruitteelt, glastuinbouw en intensieve veehouderij vormen tezamen eenderde van de produktieomvang. In tegenstelling tot wat elders waargenomen wordt liep de totale produktieomvang (uitgedrukt in standaardbedrijfseenheden) de afgelopen jaren iets terug. Dit was met name het geval bij de rundveehouderij en de fruitteelt.

Daarnaast blijkt de gemiddelde produktieomvang per bedrijf achter te blijven bij de provinciale- en landelijke ontwikkeling. De uitbreiding van dit gemiddelde bedroeg slechts de helft van wat doorgaans elders gerealiseerd werd. Op meer dan de helft van de rundveehouderijbedrijven is momenteel de omvang te klein om op langere termijn te kunnen blijven bestaan. Hiervoor is immers nodig dat het bedrijf voldoende inkomen oplevert voor het levensonderhoud van de betrokkenen, terwijl er tevens besparingen nodig zijn om op vernieuwing gerichte investeringen te doen. Een van de belangrijkste oorzaken voor een te geringe bedrijfsomvang is de te geringe bedrijfsoppervlakte.

Wat moderniseringsgraad en veedichtheid betreft loopt het gebied niet achter. Er zijn vrij veel ligboxenstallen en het aantal koeien per ha grasland ligt op een hoog nivo. Er bestaan even-

wel grote verschillen tussen de deelgebieden. In het westen en oosten zijn relatief veel ligboxenstallen en veel koeien per ha, in het middengedeelte is het tegenovergestelde het geval.

Qua ruimtegebrek is de fruitteelt de enige belangrijke sector naast de rundveehouderij: 7,5% van de oppervlakte is in gebruik voor fruitteelt. Door de jarenlange slechte marktsituatie en de onttrekking van cultuurgrond heeft deze tak de afgelopen jaren veel aan betekenis ingeboet.

De enige produktietak waar de afgelopen jaren een aanmerkelijke groei plaats had is de intensieve veehouderij (varkens en leghennen). Deze intensieve veehouderij is vooral gelocaliseerd in de meer landelijke gebieden Rijnenburg en Oudwulverbroek-Oost. Vaak hebben de eenheden intensieve veehouderij ondanks de groei in de afgelopen jaren nog een omvang die naar bedrijfseconomische maatstaven te gering is. Vergroting kan bedrijfseconomisch gezien aanmerkelijke schaalvoordelen opleveren.

- De economische betekenis van de landbouw

Vooraf zijn de bedrijfsresultaten van dien aard dat slechts een gedeelte van alle kosten door opbrengsten vergoed worden. Toch heeft de landbouw in zijn totaliteit een aanmerkelijke economische betekenis. Bij benadering kochten de agrarische bedrijven in 1980 voor 16 à 17 miljoen gulden aan goederen en diensten aan en verkochten ze voor 25 à 26 miljoen gulden aan produkten. Voor de inzet van de grond, het kapitaal en het werken op de bedrijven werd dus in totaal ongeveer 9 miljoen gulden ontvangen, hetgeen overigens onvoldoende is om alle kosten te dekken.

- De te verwachten ontwikkelingen in de komende jaren

Ook in de komende jaren zal de landbouw in dit gebied een aanmerkelijke invloed ondervinden van onttrekkingen voor stedelijke doeleinden. Vooral de uitbreiding van de stedelijke bebouwing van Houten en Utrecht zal agrarische grond vergen. In grote lijnen mag dan ook verwacht worden dat het proces dat de afgelopen jaren plaats had in de komende jaren hetzelfde beeld zal vertonen: een relatief snelle vermindering van bedrijven en arbeidskrachten, achterblijvende oppervlakte en omvang van de bedrijven en een ernstige teruggang in de produktieomvang. De produktieomvang zal naar verwachting met bijna 2% per jaar teruglopen.

De gemiddelde bedrijfsomvang steeg tussen 1975 en 1980 van 151 naar 172 sbe. Naar verwachting zal dit gemiddelde in 1990 + 199 sbe bedragen. Deze groei is aanmerkelijk trager dan nodig is om het inkomensniveau te handhaven. Dat deze groei zo traag is wordt voor een belangrijk gedeelte veroorzaakt door grondonttrekking.

- De gevolgen van het recreatiebasisplan voor de structuur van de landbouw

Het recreatiebasisplan zal tot gevolg hebben dat agrarische grond van bestemming verandert. Verwacht wordt dat de in het gebied geregistreerde bedrijven ongeveer 238 ha cultuurgrond zullen verliezen, waarvan + 168 ha vóór 1990 en + 70 ha daarna. Daarnaast zal uiteraard enige grond van niet geregistreerde bedrijven (hobbyboeren) en grond van bedrijven waarvan de bedrijfsgebouwen buiten het gebied liggen, onttrokken worden.

De vooruitberekeningen tonen aan dat het aantal hoofdberoepsbedrijven tussen 1980 en 1990 met + 8 extra zal verminderen en daarna met + 3. Het aantal nevenbedrijven zal tot 1990 naar schatting met + 10 en daarna met + 5 à 6 verminderen. Door de onttrekking van cultuurgrond zal ook de produktie van de rundveehouderij en de tuinbouw verminderd worden. De economische betekenis van de landbouw wordt dus minder. Globaal geschat zal de opbrengst (op basis van de faktorkosten) van de binnen het gebied gelegen bedrijven omstreeks 1990 per jaar 5 à 6 honderdduizend gulden per jaar lager zijn dan ze geweest zouden zijn zonder recreatiebasisplan. Door de verdere uitvoering van het plan ná 1990 wordt dit bedrag uiteraard groter.

Conclusies

Deze studie is erop gericht inzicht te krijgen in het functioneren van de landbouw om daarmee bij te kunnen dragen aan de planvorming voor de ruimtelijke indeling van het gebied. Deze conclusies beperken zich tot het weergeven van enkele problemen waarmee de landbouw in dit gebied te maken heeft, zoals deze blijken uit de ontwikkeling in de afgelopen jaren.

Een eerste probleem voor de landbouw is de onttrekking van cultuurgrond voor uitbreidingsplannen, wegeaanleg, industrieterrein e.d. en de daarmee samenhangende planologische onzekerheden. Rond Houten en Nieuwegein gaat veel agrarische grond verloren. Deze onttrekking gaat voor een gedeelte gepaard met het opheffen van bedrijven, voor een gedeelte moeten ook bedrijven die blijven grond afstaan. Sommige bedrijven die grond afstaan, worden gehandhaafd als hoofdberoepsbedrijf, maar in verkleinde vorm. Andere agrariërs zoeken een beroep buiten de landbouw of, als zij al wat ouder zijn, gaan zij rusten. Doorgaans houdt men evenwel de grond, die niet van bestemming verandert, aan. Het percentage grond op nevenberoepsbedrijven neemt hierdoor sterk toe. Er komt weinig grond vrij. De mogelijkheden voor bedrijfsvergroting van de blijvende hoofdberoepsbedrijven zijn daardoor ook zeer gering. Voor bedrijven die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van een uitbreiding van de oppervlakte (met name rundveehouderijbedrijven en fruitteeltbedrijven) zijn dan ook weinig perspectieven. Het feit dat men in het middengebied weinig ligboxenstallen aantreft, is een uiting van dit negatieve toekomstbeeld. Bij de glastuinbouwbedrijven en de intensieve veehouderijbedrijven ligt dit heel anders. Op deze bedrijven is men veel minder afhankelijk van het gebeuren op de grondmarkt. Deze produktietakken floreren dan ook beter.

Een tweede probleem voor vele agrarische bedrijven is de onderlinge afstemming van de produktiefactoren arbeid en grond. Door invoering van technische hulpmiddelen als melkmachines en later ook opraapwagens, ligboxenstallen en melktanks neemt de produktiecapaciteit per man, of wel het aantal koeien dat één man kan verzorgen, sterk toe. In een eerder stadium (vijftiger en zestiger jaren) heeft dit tot gevolg gehad dat de arbeidsbezetting op de bedrijven tot een minimum is teruggebracht. Vele rundveehouderijbedrijven zijn dan ook éénmansbedrijf. Van de 88 bedrijven met melkvee hebben er 32 minder dan 15 ha cultuurgrond en 27 15 tot 20 ha. Een oppervlakte van 15 à 20 ha is momenteel te beschouwen als de minimale bedrijfsoppervlakte voor een éénmansrundveehouderijbedrijf. Dit alles, terwijl er bijna geen mogelijkheden zijn voor bedrijfsvergroting.

Een derde probleem is het verwerven van voldoende voeder voor het vee. In de zestiger jaren, en sterker nog in de zeventiger jaren, heeft men de veedichtheid per hectare opgevoerd. Dit begon

bij de kleine bedrijven, maar later zijn ook de grote bedrijven dit gaan doen. De verhoging van de veedichtheid wordt gerealiseerd door een betere exploitatie van het grasland (betere bemesting, vaker maaien, minder hooien en meer kuilvoer winnen), uitbreiding van de oppervlakte mais, meer aankopen van ruwvoer en vooral van krachtvoer. In de deelgebieden waar de rundveehouderij overweegt (te weten De Meern, Rijnenburg, Galecop en Oudwulverbroek-Oost) is men in dit opzicht zeker niet achtergebleven. Eerder bestaat de indruk uit de veedichtheid die er momenteel gerealiseerd wordt, dat in deze deelgebieden nagenoeg alle mogelijkheden in dit opzicht uitgebuit worden. De veedichtheid in het middengebied (Laagraven, Oudwulverbroek-West, Houten en Vuylcop) is aanmerkelijk ongunstiger.

Het geheel overziende wordt duidelijk dat de perspectieven om te blijven bestaan voor met name vele bedrijven in het middengebied van Groenraven vrij zwak zijn. Enerzijds heeft men te maken met omvangrijke onttrekkingen die samenhangen met stadsuitbreiding e.d., anderzijds met de algemene agrarische ontwikkeling die noodzaakt tot uitbreiding van de veestapel, terwijl er weinig oppervlaktevergrotings- of intensiveringsmogelijkheden zijn. Dit geldt met name voor de rundveehouderijbedrijven.

Bijlage 1. Toelichtingen

1. Uitgangspunten w.b. bedrijven en cultuurgrond

Deze gegevens zijn gebaseerd op de landbouwtellingen (STULM) en wel de bij de districtbureauhouders in de administratie opgenomen personen en instellingen die een agrarisch bedrijf hebben met een omvang van minstens 10 standaard-drijfseenheden (telplichtig geregistreerden). Als bedrijfsoppervlakte wordt gerekend de beteelbare oppervlakte gemeten maat. Dit verklaart het verschil met de Bodemstatistiek die veel globaler de oppervlakte cultuurgrond geeft.

2. Standaardbedrijfseenheden (sbe)

Standaardbedrijfseenheden zijn een maat voor de economische betekenis van agrarische produktietakken op basis van de benodigde inzet van arbeid, grond en kapitaal. Ook de omvang van een agrarisch bedrijf of een gedeelte daarvan wordt in sbe uitgedrukt. Voorbeelden van normen per gewas, per dier en per produkt:

1 ha granen	= 2,5 sbe	1 stuks jongvee	= 0,7 sbe
1 ha consumptieaardappelen op klei	= 7,5 sbe	1 koe	= 2,5 sbe
1 ha suikerbieten	= 6,5 sbe	1 stuks mestvee	= 0,7 sbe
1 ha snijmais	= 3,5 sbe	1 fokzeug	= 1,4 sbe
1 ha grasland	= 1,0 sbe	1 mestvarken	= 0,18 sbe
1 ha fruitteelt (appels)	= 20 sbe	1 leghen	= 0,013 sbe
1 ha klein fruit (gemiddeld)	= 52 sbe	1 mestkuiken	= 0,035 sbe
1 ha groenten onder glas	= 250-350 sbe	1 schaap	= 0,3 sbe
1 ha bloemen onder glas	= 350-500 sbe	100 kg boerenkaas	= 0,2 sbe

3. Beroepsgroepen

Hoofdberoepsbedrijven of wel A- en B-bedrijven

- A: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen agrarische bedrijf;
B: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen agrarische bedrijf besteed, het bedrijfshoofd heeft echter een nevenberoep;

Nevenbedrijven of wel C-, D- en S-bedrijven

- C: minder dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen agrarische bedrijf besteed;
D: rustenden met grond in gebruik en/of veehouderij;
S: uitzonderlijke bedrijven wat betreft exploitatievorm.

4. Bedrijfstypen

Indeling op grond van de relatieve betekenis (gemeten in sbe) van de bedrijfstakken:

1. Gespecialiseerde rundveebedrijven : 80% en meer voor rundveehouderij
2. Overige rundveebedrijven : 60-80% voor rundveehouderij
3. Intensieve veehouderijbedrijven : 60% en meer voor intensieve veehouderij
4. Fruitteeltbedrijven : 60% en meer voor fruitteelt
5. Glastuinbouwbedrijven : 60% en meer voor glastuinbouw
6. Overige/gemengde bedrijven

5. Grootveeëenheden

Een grootveeëenheid komt overeen met de jaarlijkse voedernorm (in ZW) van een volwassen melkkoe van 550 kg levend gewicht met een dagproduktie van 15 liter en 4% vet. Het veebestand wordt daarbij als volgt "gewogen":

- 1 koe = 1 g.v.e., 1 stuks jongvee = 0,4 g.v.e., 1 stuks mestvee = 0,7 g.v.e.
1 schaap = 0,1 g.v.e.

Bijlage 2. Mutaties hoofdberoepsbedrijven

Mutaties in de periode 1975-1980 op de hoofdberoepsbedrijven uit 1975

Mutatie- oorzaak	Totaal- aantal	Aantal hoofdberoepsbedrijven		
		voort- gezet 1)	nevenbedrijf geworden	geheel verdwenen
Beroepsbeëindiging	21	7	13	1
Beroepsverandering	5	-	5	-
Overige oorzaken	5	-	1	4
Totaal	31	7	19	5

1) Waarvan alle overgenomen en voortgezet door een zoon.

De verdwijning van hoofdberoepsbedrijven door andere oorzaken dan beroepsbeëindiging door oudere bedrijfshoofden of beroepsverandering door jongere bedrijfshoofden was merendeels (in drie gevallen) het gevolg van de overname van een bedrijf buiten het blok. Het omgekeerde (vestiging van een bedrijf door iemand die voorheen elders een bedrijf had) kwam - in een enkel geval - evenwel ook voor. Hetzelfde geldt ten aanzien van beroepsverandering: enkele nevenbedrijven werden hoofdberoepsbedrijf. In totaal zijn er in deze periode 5 bedrijven bijgekomen, waarvan 2 vanuit de C-groep en 3 gesticht. Er zijn dus in deze periode 24 bedrijven verdwenen, maar 5 bijgekomen.

Aantalsontwikkeling hoofdberoepsbedrijven in relatie tot de bedrijfsgrootte

Hoofdberoepsbedrijven	Aantal bedrij- ven	Gemiddeld per bedrijf	
		ha	sbe
Alle bedrijven, situatie 1975	134	15,9	151
Verdwenen bedrijven, situatie 1975	24	15,0	119
Voortgezette bedrijven, situatie 1975	110	16,1	158
w.v. door opvolger	7	21,0	173
Voortgezette bedrijven, situatie 1980	110	15,5	172
Nieuwe bedrijven, situatie 1980	5	9,0	170
Alle bedrijven, situatie 1980	115	15,2	172

Bijlage 3. Mutaties in het aantal hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

	1975		1980					
	totaal	zuivere rundvee-bedrij-ven	overige rundvee-bedrij-ven	intensieve veehouderij-bedrij-ven	fruitteelt-bedrij-ven	glas-tuinbouw-bedrij-ven	gemengde bedrij-ven	verdwenen
1975 zuivere rundvee-bedrijven	81	57	5	1	-	-	4	14
1975 overige rundvee-bedrijven	20	6	9	1	-	-	1	3
1975 intensieve vee-houderijbedrijven	4	1	-	3	-	-	-	-
1975 fruitteeltbedrijven	14	-	-	-	9	-	-	5
1975 glastuinbouwbe-drijven	7	-	-	-	-	7	-	-
1975 gemengde bedrijven	8	1	1	1	-	-	3	2
1975-1980 bijgekomen		1	-	1	-	1	2	
1980 totaal		66	15	7	9	8	10	

68 Bijlage 4. Aantallen hoofdberoepsbedrijven naar type per deelgebied

	Aantal hoofdberoepsbedrijven											
	rundvee- bedrijven			intensieve veehouderij- bedrijven			fruitteelt- bedrijven			glastuin- bouwbedrij- ven		
	1975	1980	totaal	1975	1980	totaal	1975	1980	totaal	1975	1980	totaal
De Meern	19	18	37	-	-	0	1	1	2	-	1	1
Rijnenburg	31	23	54	3	4	7	-	-	0	1	1	2
Galecop c.a.	11	10	21	-	-	0	-	-	0	-	-	0
Laagraven	8	6	14	-	1	1	6	4	10	6	7	13
Oudwulverbroek-West	7	5	12	-	1	1	2	1	3	-	2	2
Oudwulverbroek-Oost	16	15	31	1	1	2	1	1	2	-	2	2
Vuyloop	2	2	4	-	-	0	1	1	2	-	-	0
Houten c.a.	7	2	9	-	-	0	3	1	4	-	2	2
Totaal	101	81	182	4	7	11	14	9	23	7	8	15

Bijlage 5. Mutaties in de bedrijfsoppervlakte en bedrijfsoppervlaktestructuur in de periode 1975-1980

Bedrijfs- grootte	Aantal hoofdberoepsbedrijven										Saldo vergroting in ha gemiddeld per be- drijf 1)			
	in 1975	verdw- nen	1	2	3	4	5	6	7	8		9	10	11
voortgezet														
ha totaal aan														
eerst vergroot met minstens 1 ha														
globaal gelijk gebleven														
verkleind met minstens 1 ha														
vergro-tingen														
later														
bije- in komen 1980														
Tot 10 ha	33	9	24	4	17	3	13	14	28	3	31	0	0	
10 - 20 ha	68	10	58	9	40	9	45	41	51	1	52	0	0	
Vanaf 20 ha	33	5	28	3	11	14	4	77	31	1	32	- 2,6	- 2,6	
Totaal	134	24	110	16	68	26	62	132	110	5	115	- 0,6	- 0,6	
Ha totaal	2133	359	1774						1705	45	1750			
Ha gemid- deld	15,9	15,0	16,1						15,5	9,0	15,2			

1) Kolom 7 minus 8, gedeeld door 3

Bijlage 6A Normen voor de berekening van de netto-toegevoegde waarde
(in guldens)

Landbouw 1)	Boekjaar		Gemiddeld
	1977/78	1978/79	
Grotere weidebedrijven in het Westelijk Weidegebied:			
non-factorkosten per sbe	661	650	656
opbrengsten per sbe	1120	1086	1103
netto-toegevoegde waarde per sbe	459	436	447
Kleinere weidebedrijven in de Klei- en Yeengebieden:			
non-factorkosten per sbe	587	604	596
opbrengsten per sbe	1019	1031	1025
netto-toegevoegde waarde per sbe	432	427	429
Grotere intensieve veehouderijbedrijven in Nrd., O. en Centr. Zandgebied:			
non-factorkosten per sbe	1016	1108	1062
opbrengsten per sbe	1402	1418	1410
netto-toegevoegde waarde per sbe	386	310	348
Kleinere intensieve veehouderijbedrijven in alle Zandgebieden:			
non-factorkosten per sbe	1326	1035	1181
opbrengsten per sbe	1705	1370	1538
netto-toegevoegde waarde per sbe	379	335	357
Fruittelt 2)	Boekjaar		Gemiddeld
	1977	1978	
Fruitteltbedrijven in Midden-Nederland (w.o. Utrecht):			
non-factorkosten per sbe	454	508	481
opbrengsten per sbe	804	589	697
netto-toegevoegde waarde per sbe	350	81	216
Glasgroenteteelt 3)	Boekjaar		Gemiddeld
	1978	1979	
Glasgroenteteeltbedrijven buiten het Zuidhollands Glasdistrict:			
non-factorkosten per sbe	672	710	691
opbrengsten per sbe	892	909	900
netto-toegevoegde waarde per sbe	220	199	209

- 1) Bron: LEI-Publikatie 394 "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw; boekjaren 1975/76 t/m 1978/79". Het verschil tussen grotere en kleinere bedrijven is bij 133 sbe gelegd. De gegevens zijn respectievelijk te vinden op de pagina's 83, 117, 107 en 123.
- 2) Bronnen: LEI-Mededelingen No. 210 en 230 "Rentabiliteit en financiering van de fruittelt in Nederland over 1977, resp. 1978, bijlage 3. De non-factorkosten zijn de totale kosten min de factorkosten (t.w. 90% van de post huur en pacht, 50% van de post werk door derden, 5% van de post afleveringskosten en 100% van de posten arbeid).
- 3) Bronnen: LEI-Mededelingen No. 217 en 233 "Rentabiliteit en financiering van de groenteteelt onder glas in Nederland over 1978, resp. 1979, bijlage B3. De non-factorkosten zijn de totale kosten min de factorkosten (t.w. 80% van de post huur en pacht, 50% v.d. post werk door derden, 7% v.d. post afleveringskosten en 100% van de posten arbeid).

Bijlage 6B Berekening (globale schatting 1)) van de omzet van de netto-toegevoegde waarde in guldens van de land- en tuinbouw in het gebied in 1980

Produktie- omvang in sbe	Non-factorkosten		Opbrengsten		Netto-toegevoegde waarde		
	per sbe	totaal	per sbe	totaal	per sbe	totaal	
Rundveehouderij en akkerbouw:							
- op bedrijven van minstens 130 sbe	10793	656	7.080.208	1103	11.904.679	447	4.824.471
- op kleinere en nevenbedrijven	4008	596	2.388.768	1025	4.108.200	429	1.719.432
Intensieve veehouderij:							
- op bedrijven van minstens 130 sbe	2452	1062	2.604.024	1410	3.457.320	348	853.296
- op kleinere en nevenbedrijven	652	1181	770.012	1538	1.002.776	357	232.764
Tuinbouw:							
- fruitteelt	3485	481	1.676.285	697	2.429.045	216	752.760
- glasgroenteteelt en overige	3157	691	2.181.487	900	2.841.300	209	659.813
Totaal	24548	.	16.700.784	.	25.743.320	.	9.042.536

1) Op basis van gegevens uit het LEI-boekhoudnet.

Bijlage 7 Prognose van het verloop van het aantal hoofdberoepsbedrijven tot 1990

	1975 - 1980			1980 - 1985			1985 - 1990			1990	
Leef- tijds- klassen	aan- tal be- in roeps- 1975 be- eindi- ging	be- roeps- ver- eindi- ging	over- rige oor- za- king 1) ken 1)	toe- tre- ding	aan- tal be- in roeps- 1980 be- eindi- ging	be- roeps- ver- eindi- ging	over- rige oor- za- king 1) ken 1)	toe- tre- ding	aan- tal be- in roeps- 1985 be- eindi- ging	over- rige oor- za- king 1) ken 1)	Leef- aan- tijds- tal klassen in 1990
tot 30	9	1		6	6	0,3		3,4	3,4	0,2	3 tot 30
30 - 35	11	1	2	2	8	0,4	0,4	1,1	6,8	0,4	4 30 - 35
35 - 40	20	1	1	2	10	0,5	0,5	1,1	8,3	0,4	7 35 - 40
40 - 45	23	2	1	-	20	0,9	1,0	0,5	9,6	0,5	8 40 - 45
45 - 50	17		1	2	20		1,0	0,5	18,6	0,9	9 45 - 50
50 - 55	21				18				19,0		18 50 - 55
55 - 60	19	8			21	8,8			18,0	7,6	19 55 - 60
60 - 65	13	12			11	10,2			12,2	11,2	11 60 - 65
65 e.o.	1	1			1	1,0			0,8	0,8	1 65 e.o.
totaal	134	21	5	5	115	20,0	2,1	2,9	96,7	19,6	80

1) In tegenstelling tot bij beroepsbeëindiging: uitsluitend wanneer tevens het aantal bedrijven er door vermindert.

Literatuur

- Stichting voor Bodemkartering
- Bodemkaart van Nederland: blad 31 Oost 1970
- Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
- Derde nota over de ruimtelijke ordening;
 deel 1: Oriënteringsnota 1973
- Provinciaal Bestuur van Utrecht
- Streekplan Midden- en Zuidoost-Utrecht 1974
- J. Elzinga en G.A. Sparenburg in: Capita Selecta 1973-1974
(Landbouwhogeschool)
- Ontwikkelingen in het grondgebruik in het overgangsgebied
 in het bijzonder met betrekking tot de landbouw 1975
- J. de Veer in Jaarverslag 1977 van het LEI
- Bedrijfsuitkomsten, inkomen en continuïteit in de land-
 bouw 1977
- L.B. van der Giessen in artikelenserie in De Boerderij
- Economische situatie in de Nederlandse melkveehouderij 1977
- H. Hiemstra; stageverslag LEI
- De land- en tuinbouw in de overgangsgebieden tussen stad
 en platteland 1977
- Agrarische Begeleidingscommissie Groengebied Amstelland
- Agrarisch onderzoek groengebied Amstelland
 (Onderzoeksverslag en beleidsadvies) 1978
- Landbouw-Economisch Instituut
- De landbouw op IJsselmonde-West
 (Publikatie No. 2.114) 1978
- Enkele oorzaken van verschillen in de bedrijfsuitkomsten
 van fruitteeltbedrijven
 (Mededeling No. 190) 1978
- Rentabiliteit en financiering van de fruitteelt in
 Nederland over 1977-1978 (Mededeling No. 210) 1979
- De land- en tuinbouw in Midden-Delfland
 (Publikatie No. 2.126) 1979
- A.P.C. Kerstens; Landinrichtingsdienst Utrecht
- Urbane perifere overgangszones; problematiek en onderzoek 1979
- Ministerie van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting
en Ruimtelijke Ordening
- Structuurschema voor de landinrichting; deel a: Beleids-
 voornemen (concept) 1980

- Landbouw-Economisch Instituut
- Bedrijfsuitkomsten in de landbouw; boekjaar 1975/76 t/m 1978/79 (Publikatie No. 3.94) 1980
 - Rentabiliteit en financiering van de fruitteelt in Nederland over 1978-1979 (Mededeling No. 230) 1980
 - Rentabiliteit en financiering van de groenteteelt onder glas in Nederland over 1978 (Mededeling No. 217) 1980
 - Rentabiliteit en financiering van de groenteteelt onder glas in Nederland over 1979 (Mededeling No. 233) 1980
 - Landbouw-Economisch Bericht 1980 1980
- Landbouw-Economisch Instituut en Centraal Bureau voor de Statistiek
- Tuinbouwcijfers 1980 1980
- Tijdschrift "Stedebouw en Volkshuisvesting"
- Een methode van landschapswaardering: een poging het groenschap te laten spreken bij ruimtelijke ontwerp-activiteiten 1980
- Werkgroep Agrarische Structuurverbetering Noorderpark
- De landbouw in het Noorderpark 1980
- Rijksplanologische Dienst
- Jaarverslag 1979 1980
- Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht
- Recreatiebasisplan Groenraven: Globaal ontwerp (deel-rapport III) in concept 1980
- T. Biemond in Tijdschrift "Recreatievoorzieningen"
- Inrichting landelijk gebied en randstelijke groen-structuur 1981
- F.M. Maas in Tijdschrift "Recreatievoorzieningen"
- Ontwerp en beheer van stedelijke groenvoorzieningen 1981
- G. van Oort in "De Nieuwe Geografenkrant"
- Landschapsproject in randzones van Londen 1981

OVERZICHT VAN VERWANTE PUBLIKATIES

No. 2.75	De positie van de land- en tuinbouw in Twente, nu en in de toekomst Januari 1976	uitverkocht	
No. 2.114	De landbouw op IJsselmonde-West Ir. H.R. Oosterveld: Juli 1978	f	17,50
No. 2.126	De land- en tuinbouw in Midden-Delfland J. de Rijk Mei 1979	f	11,—
No. 2.147	De land- en tuinbouw binnen de stede- lijke invloedssfeer in Zuid-Limburg B.M. Kamphuis en F.M. de Noord April 1981	f	12,50

